

# Manual

**PËR VLERËSIMIN E ZHVILLIMIT  
TË HERSHËM TË FËMIJËVE**

**(NGA LINDJA DERI NË PESË VJET)**







Modernizimi i kurikulave mësimore univerzitare

për ndërhyrje të hershme

Projekti Erasmus+ nr: 2021-1-MK01-KA220-HED-000022981



НАЦИОНАЛНА АГЕНЦИЈА  
ЗА ЕВРОПСКИ ОБРАЗОВНИ  
ПРОГРАМИ И МОБИЛНОСТ



Erasmus+

Botuesi:

Dragan Daskalovski

Përpunimi kompjuterik:

Nikolla Minov

CIP - Katalogimi në botim Biblioteka Kombëtare dhe Universitare "Shën Kliment Ohridski", Shkup 159.922.73-057.2(035)

MANUAL për vlerësimin e zhvillimit të hershëm të fëmijëve [Burimi elektronik] : (lindje deri në 5 vjet)/ [Dragan Daskalovski ... [etj.] ; ilustruese Liliana Srbinovska. - Shkup: D. Daskalovski, 2022

Mënyra e qasjes (URL):

<https://repository.ukim.mk/handle/20.500.12188/25303> - Teksti në format PDF,

përmban 99 f., ilus. - Titulli i marrë nga ekrani. - Përshkrimi i burimit më 27.12.2022. – Autorë të tjerë: Aleksandra Karovska Ristovska, Goran Ajdinski, Natasha Chichevska-Jovanova, Olivera Rasic-Tsanevska, Daniela Dimitrova-Radojicic, Natasha Stanojkovska-Trajkovska, Maja Filipovska, Ivana Matlijovska Ristoski. - Bibliografia: f. 97

Recenzentë: Teuta Ramadani Rasimi

ISBN 978-608-66978-0-8

1. Daskalovski, Dragan [autor] 2. Karovska Ristovska, Alexandra [autor] 3. Ajdinski, Goran [autor] 4. Chichevska-Jovanova, Natasha [autor] 5. Rasic-Canevska, Olivera [autor] 6. Dimitojcirova-Rad , Daniela [autor] 7. Stanojkovska-Trajkovska, Natasha [autor] 8. Filipovska, Maja [autor] 9. Matlijovska Ristoski, Ivana [autor] a) Zhvillimi i fëmijës -- Identifikimi i hershëm -- Dëmtimi i dëgjimit -- Manualet b) Fëmija zhvillim -- Identifikimi i hershëm -- Dëmtimi i shikimit -- Manualë

Modernizimi i kurikulave mësimore univerzitare  
për ndërhyrje të hershme

# MANUAL

për vlerësimin e zhvillimit të hershëm të fëmijëve  
(nga lindja deri në pesë vjet)

**PËRPUNUAR NGA:**

**Universiteti “St. Kirili dhe Metodi” në Shkup**

**Klasa Daskalovski**

**Universiteti La Laguna**

**Universiteti Frederick**

**2022**



## Manuali i Vlerësimit të Zhvillimit të Hershëm të Fëmijëve

(nga lindja deri në 5 vjet)

është përgaditur nga:



Универзитет  
„Св. Кирил и Методиј“  
во Скопје



Училница  
Даскаловски

Александра Каровска Ристовска  
Горан Ајдински  
Наташа Чичевска-Јованова  
Оливера Рашиќ-Цаневска  
Даниела Димитрова-Радојичиќ  
Наташа Станојковска-Трајковска  
Маја Филиповска

Драган Даскаловски  
Ивана Матлијовска Ристоски  
Љупка Арсова Јуришиќ  
Лилјана Србиновска



Универзитет Ла Лагуна



Фредерик  
Универзитет

Олга Марија де ла Роса

Ахилеос Ахилеас  
Кристиос Маркилес

Zbulimi i hershëm i problemeve të shikimit dhe dëgjimit është gjithmonë një prioritet për praktikuesit që punojnë me fëmijët. Për këtë sigurisht që ka një arsye. Së pari, problemet me këto modalitete shqisore janë të shpeshta dhe nëse janë të rënda, ato mund të ndikojnë përgjithmonë në zhvillimin e fëmijës. Së dyti, shumë dëmtime të dëgjimit dhe shikimit mund të korrigjohen funksionalisht.

Testet për vlersimin e të pamurit më së miri aplikohen nga ana e profesionistëve të trajnuar - okulistë. Praktikues të tjerë që punojnë me fëmijët kontribuojnë në identifikimin e hershëm të dëmtimeve të shikimit duke trajtuar në mënyrë proaktive shqetësimet, duke vëzhguar sjelljen vizuale dhe duke kërkuar ekzaminim shtesë të specializuar nëse është e nevojshme. Devijimet e dukshme në shikim, prania e strabizmit ose lëvizjet jonormale të syve mund të jenë tipare të gjendjeve të rralla dhe serioze të syrit ose çrregullimeve sistemike si katarakti, glaukoma dhe retinoblastoma, të cilat janë kërcënuese për shikimin, por dhe të trajtueshme.

Çrregullimet më të zakonshme të shikimit tek fëmijët janë strabizmi, ambliopia dhe problemet optike që ndikojnë në mprehtësinë e shikimit. Të paktën 2 për qind e fëmijëve kanë ambliopi, një gjendje e shikimit të reduktuar në të cilën vetë syri është i shëndetshëm, por për shkak të dallimit mes nivelit të shikimit të secilit sy, ose strabizmit, truri ose ka shtypur ose ka dështuar të zhvillojë funksionin vizual. Zakonisht është i njëanshëm, por rrallë mund të jetë dypalësh. Rreth 1 për qind e foshnjave dhe 3-7 për qind e fëmijëve të vegjël kanë strabizëm.

Si modaliteti parësor shqisor, vizioni i mundëson fëmijës të perceptojë dhe të ndërveprojë me botën sociale dhe fizike.

Hulumtimi sistematik

Biseda dhe intervistimi i prindërve fillon me pyetje të hapura për të nxjerrë ndonjë shqetësim:

- Jeni të shqetësuar për vizionin e fëmijës suaj?
- A ka ndonjë gjë në lidhje me shikimin e fëmijës suaj (mënyra se si ai/ajo i sheh gjërat) që ju shkakton shqetësim?

## Shikimi dhe dëgjimi

Mprehtësia vizuale është mjaft e dobët në lindje, por përmirësohet me shpejtësi gjatë muajve të parë, duke arritur afërsisht nivelin e një të rrituri (rreth 6-8 muajsh).

*Vëzhgim/ekzaminim*

*Pajisjet e nevojshme të testimit:*

***thërrime ose kokrra*** (1-1,5 mm); *kub me përmasa 2,5 cm; oftalmoskop; një llambë e vogël.*

*Deri në fund të periudhës fetale, fetusit ka periudha të rregullta aktiviteti kur sytë dhe veshët i përgjigjen stimulimit.*

Ekzaminimi pasohet nga një vlerësim më i fokusuar i sjelljes në lidhje me moshën e vizionit të fëmijës:

**Nga 1 javë**

- A kthehet fëmija juaj në dritën e shpërndarë?
- A e shikon foshnja juaj fytyrën tuaj?

**Nga 2 javë**

- A ju shikon fëmija juaj, a ndjek fytyrën tuaj, nëse lëvizni nga njëra anë në tjetrën?
- A ju kthen buzëqeshje fëmija juaj?
- A lëvizin sytë e foshnjës tuaj së bashku (njëkohësisht)?

**Nga 6 javë**

- A shikon fëmija juaj përreth me interes?
- A ka tendenca fëmija juaj për të arritur objekte të vogla?
- A mendoni se fëmija juaj ka strabizëm? (Në këtë moshë shfaqja e strabizmit nuk është tipike, sado e vogël apo e përkohshme)

**Nga 9 muaj**

- A mbledh dhe gërvisht fëmija juaj me gishta objekte shumë të vogla si thërime buke ose keku?

**Nga 12 muaj**

- A u tregon/drejton fëmija juaj objektet që i pëlqejnë?
- A i njuh fëmija juaj njerëzit nga cepi tjetër I dhomës përpara se t'i flasin?

Ndryshimet e zhvillimit fizik nga një gjeneratë në tjetrën janë të njohura si trende sekulare zhvillimore

Tabela 1. Vëzhgimi i funksionit pamor

<sup>1</sup> Për të përjashtuar kushtet serioze, p.sh. retinoblastoma dhe katarakti kongjenital.

<sup>2</sup>Testet formale për parashkollorët bëhen më së miri nga ortoptistët.

<b>Reagimi ndaj dritës</b>	Vezullon/pulson në ndriçim dhe kthehet nga drita difuze	Një i porsalindur
<b>Fiksim visual</b>	I fikson dhe gjurmon njerëzit që janë afër	6-8 javë
	Sheh të rriturit në 1.5 metra	4 muaj
	Fikson një kub 2,5 cm në një distancë prej 30 cm	5 muaj
	Fikson thërrimet prej 1,5 mm në një distancë prej 30 cm	9 muaj
<b>Refleksi i kuq 1</b>	Përdoret një oftalmoskop	Në lindje dhe 6-8 javë
<b>Lëvizjet jonormale të syve</b>	Vëzhgimi i lëvizjeve të syve të fëmijës gjatë fiksimit të një objekti të mbajtur para syve të tij	Që nga lindja e në vazhdim
<b>Strabizmi</b>	Testi i refleksit të kornesë, testi i zbulimit të mbulesës ose testi i alternimit të mbulesës	Nga 3 muaj
<b>Mprehtësia e shikimit 2</b>	Testi i mprehtësisë vizuale Sonxen Silver	Nga 3 vjet

## Strabizmi

Strabizmi është një gjendje ku sytë lëvizin në drejtime të ndryshme. Njëri sy mund të kthehet brenda, jashtë, lart ose poshtë ndërsa syri tjetër shikon drejt përpara. Strabizmi është i shpeshtë dhe prek rreth 1 në 20 fëmijë. Zakonisht zhvillohen para se fëmija të jetë 5 vjeç, por mund të shfaqen më vonë. Rreth moshës 3 muajshe, shumë foshnja herë pas here shfaqin strabizëm përdherisa shikimi i tyre zhvillohet; megjithatë, strabizmi i përhershëm në çdo moshë kërkon një ekzaminim-opinion oftalmologjik.

Shumica e strabizmit njihet fillimisht nga prindërit. Testi i refleksit të kornesë (testi Hirschberg) kryhet duke ndriçuar një dritë në sytë e një personi dhe duke vëzhguar se ku reflektohet drita në kornea. Ky refleksi i dritës është normalisht qendror dhe simetrik në të dy sytë. Në strabizmin divergjent (ekzotropi) reflektimi i dritës shihet në pjesën mediale të kornesë dhe në strabizmin konvergjent (ezotropia) në segmentin anësor të kornesë (shih ilustrimet). Disa strabizëm mund të mos jenë të dukshëm në një ekzaminim të tillë dhe mund të aplikohet Testi i Zbulimit- Mbulimit nga një specialist. Këto teste nuk janë gjithmonë të lehta për t'u kryer ose interpretuar, dhe referimi te një okulist është thelbësor nëse ka ndonjë dyshim, shqetësim prindëror ose histori familjare.

Figura 1. Testi i refleksit të kornesë (Testi i refleksit të kornesë)



a) Normale: reflektimi i syve ndaj dritës është qendror dhe simetrike

b) Syri i përdredhur, zhvendosja e jashtme e refleksit të dritës

*.Strabizmi gjithashtu mund të shkaktojë:*

- 1. Pamje e paqartë;*
- 2. Shikimi i dyfishtë;*
- 3. Syri dembel (ambliopia) – kur truri fillon të injorojë sinjalet që vijnë nga syri me strabizëm.*

*Flamujt e kuq për problemet e mundshme të shikimit*

*Shikimi i objekteve nga afër;  
Nuk i përgjigjet shprehjes së fytyrës së kujdestarit; nuk krijon kontakt me sy;  
Lëvizje të paparashikueshme të syve;  
Kruarje, thumbim ose fërkim i syve*



## DËGJIMI

Humbja e dëgjimit përçues është jashtëzakonisht e shpeshtë. Të paktën gjysma e fëmijëve parashkollorë kanë një histori të një ose më shumë episodeve të "veshit ngjitës" ose otitis media me rrjedhje (OMRR). Otitis media i vazhdueshëm, i cili mund të ketë efekte negative në gjuhën dhe sjelljen e fëmijëve, prek rreth 5-10 për qind të fëmijëve. Pirja e duhanit nga prindërit është një faktor rreziku që fëmijët të zhvillojnë otitis media. Humbja e ndjeshme sensorineurale e dëgjimit, e cila kërkon një aparat dëgjimi, është e pranishme në rreth 16 nga 10,000 fëmijë. Identifikimi i vonuar i fëmijëve me humbje dëgjimi të lindur ose të fituar mund të rezultojë në deficite në zhvillimin e të folurit dhe gjuhës, arritje të dobëta arsimore, vështirësi në sjellje dhe probleme emocionale.

Është thelbësore të kontrollohet nëse fëmija ka bërë një skrinig neonatal të dëgjimit dhe, nëse jo, të referohet fëmija për një ekzaminim. Ndërgjegjësimi për faktorët e rrezikut (Korniza 2) përbën bazën për ekzaminimin proaktiv të prindërve dhe referimin në qendrat lokale të testimit audiologjik. Testet e dëgjimit (Korniza 3) kërkojnë trajnim të përshtatshëm dhe një mjedis të përshtatshëm testimi dhe administrohen më mirë nga qendrat e audiologjisë.

Përshtypjet subjektive ose testet biheviore të matjes të dëgjimit të realizuara në formë të parregullt mund të shpien deri te vonesa në identifikimin e dëmtimit të dëgjimit

### Vëzhgim/ekzaminim

Vëzhgimi i sjelljes dëgjimore në mjediset klinike:

- Shënohen reagimet e fëmijës ndaj tingujve dhe bisedave. Megjithatë, vëzhgime të tilla shpesh nuk janë të besueshme për shkak të zhurmës së ambientit, stimulujve vizualë ose interesit të fëmijës. Testet e vlerësimit të dëgjimit (sjellja dëgjimore) më së miri kryhen në një dhomë posaçërisht të izoluar nga zëri nga ana e vlerësuesit të trajnuar.
- Fëmijët që dyshohet se kanë humbje dëgjimi me shenja të shoqëruara me çrregullime kongjenitale duhet të ekzaminohen nga një mjek i përgjithshëm ose pediatër, p.sh. Heterokromia e irisit, keqformimi i veshit ose kanalit të veshit, gropëzat ose rritjet e lëkurës rreth veshkës, çarje e buzës ose qiellzës, asimetria ose hipoplazia e strukturave të fytyrës, mikrocefalia dhe pigmentimi jonormal i flokëve ose lëkurës.

### **Korniza 1. Faktorët e rrezikut për humbjen e dëgjimit të lindur ose të fituar**

- Histori familjare të humbjes së dëgjimit sensorineural;
- Historia të infeksionit të nënës gjatë shtatzënisë, p.sh. toksoplazmoza, rubeola, herpesi, citomegalovirusi dhe sifilizi;
- Anomalitë kraniofaciale të veshit ose pjesëve të tjera;
- Hiperbilirubinemia që kërkon ekstratransfuzion;
- Peshë e lindjes më pak se 1500 g;
- Sindromat gjenetike të njohura që përfshihen në grupin e (SNGS), p.sh. Sindroma Dawn, sindroma Waardenburg;
- Sëmundjet e fëmijërisë të shoqëruara me (SNGS), p.sh. meningjiti, shytat, lija e dhenve;
- Medikamentet ototoksike, p.sh. Gentamicina;
- Otitis media i përsëritur ose i vazhdueshëm me efuzion (inflamacion i veshit të mesëm) brenda 3 muajve;
- Trauma e kokës me thyerje të kockës temporale;
  
- Sëmundjet neurodegenerative, p.sh. Sindroma Hunter ose sëmundje demielinizuese si ataksia e Friedrich, sindroma Charcot-Marie-Tooth.

Intervistimi i prindërve është aspekti më i rëndësishëm i identifikimit të hershëm të humbjes së dëgjimit në komunitet. Fillon me pyetje të hapura për të vënë në dukje çdo shqetësim:

- A ka bërë fëmija një kontroll neonatal të dëgjimit?
- A keni ndonjë shqetësim për dëgjimin e fëmijës suaj?
- A ka ndonjë gjë në lidhje me dëgjimin e fëmijës suaj që ju shkakton shqetësim?

Më poshtë vijojnë pyetjet më të synuara në lidhje me moshën e fëmijës:

- **Që nga lindja**
  - Reagon në mënyrë refleksive ose pulson ndaj një tingulli të lartë.
    - **Nga 1 muaj**
  - Qetësohet duke dëgjuar një tingull të papritur të vazhdueshëm si nga një fshesë me korrent.
    - **4 muaj**
  - Buzëqesh ose gugatt në përgjigje të të folurit.
    - **6-7 muaj**
  - kthehet për ta lokalizuar fytyrën nga vjen zëri
    - **9 months**
  - Dëgjon me vëmendje dhe përgjigjet me babling
    - **12 months**
  - Përgjigjet kur e thërasin në emër

## **Korniza 2. Vlerësimi i dëgjimit tek fëmijët**

### **Testet fiziologjike**

Këto teste kryhen në qendrat klinike për të matur reagimin koklear ndaj tingullit dhe përgjigjen e trurit:

Emision otoakustik i evokuar ose automatik;

Përgjigje automatike e trurit.

### **Testet e sjelljes/ biheviore**

Këto teste vlerësojnë reagimin e fëmijës ndaj tingujve. Ato kryhen më së miri në qendra speciale të izoluara nga zëri, nga ana e një vlerësuesi të trajnuar, duke përdorur pajisje standarde dhe duke shmangur stimujt vizualë.

Testi i shpërqendrimit të dëgjimit: 7-18 muaj;

Audiometria e lojës: 2-4 vjet. Niveli i vëmendjes së një fëmije mund të kufizojë suksesin e testit;

Audiometria konvencionale (të folurit dhe frekuencat e ndryshme riprodhohen si stimuj specifikë përmes kufjeve): nga 3.5 vjet.

### **Çfarë duhet të bëni nëse ka një shqetësim ose gjetje jonormale gjatë vëzhgimit/ekzaminimit?**

Praktikuesit duhet të sqarojnë dhe konfirmojnë çdo shqetësim prindëror dhe të kenë një prag të ulët referimi te një audiolog ose ortoptist/oftalmolog, në përputhje me politikën ose disponueshmërinë e shërbimit në nivel lokal. Fëmijët me dëgjim ose shikim të dobët mund të kenë nevojë gjithashtu për udhëzime zhvillimore dhe këshilla të hershme arsimore nga edukatorët specialë dhe rehabilituesit, gjë që kërkon referim në shërbimet lokale.

### ***Flamujt e kuq për problemet e mundshme të dëgjimit***

- *Mungesa e përgjigjes ndaj zërit;*
- *Mungesa e reagimit ndaj tingujve mjedisorë;*
- *Dëgjimi i TV/radio me volum të lartë;*
- *Pakujdesi;*
- *Ndryshimet e humorit në kopshtin e fëmijëve/shkollës;*
- *Probleme të të folurit dhe gjuhës.*

## Zhvillimi motorik: nga lindja deri në 1 vit

Gjatë foshnjërisë, fëmijët fitojnë forcë muskulore, ekuilibër dhe koordinim; humbasin reflekset primitive dhe zhvillojnë reflekse mbrojtëse, ndryshon tonusi i muskujve dhe përmirësohet qëndrimi i trupit. Ata bëhen të lëvizshëm në mënyrë të pavarur. Vlerësimi i zhvillimit motorik nuk mbështetet vetëm në piketa (kërcime) të zhvillimit, por përfshin vëzhgime cilësore të qëndrimit të trupit, gjatë pushimit dhe gjatë lëvizjes; prania e ndonjë dëmtimi neurologjik; dhe informacion në lidhje me historinë familjare dhe të lindjes.

Shumica e fëmijëve (80%) ulen në mënyrë të pavarur midis 7 muajsh (mosha mesatare) dhe 11 muajsh (centili i 97-të) dhe ecin midis 13 muajsh (mosha mesatare) dhe 18 muajsh (centili i 97-të). Rreth 9% e fëmijëve nuk zvarriten para se të ecin dhe tërhiqen me të pasmet në dysHEME, shpesh kanë një histori familjare të zvarritjes në dysHEME dhe/ose tonus të dobët të muskujve; ata gjithashtu vonohennë uljen e pavarur (mosha mesatare 12 muaj, 15 muaj 97 centili) dhe ecje të pavarur (mosha mesatare 17 muaj, 24 muaj 97 centili). Ekziston një grup i vogël fëmijësh (1%) që anashkalojnë fare zvarritjen ose zvarritjen në dysHEME dhe shkojnë drejt e në ecje të pavarur, pak më përpara se pjesa tjetër e grupit të tyre (mosha mesatare 11 muaj dhe përqindja e 97-të 14 muaj). Të tre këto grupe kanë modele normale. Megjithatë, një ekzaminim neurologjik rekomandohet për ata që nuk ecin deri në 18 muaj për të përjashtuar ndonjë çrregullim.

*Për të përsosur ecjen, foshnjat duhet të përvetësojnë disa aftësi si qëndrimi drejt, ruajtja e ekuilibrit, ndërrimi i hapave dhe përdorimi i informacionit për të vlerësuar sipërfaqen në të cilën po ecin.*

## Modeli i zhvillimit tipik

- Humbja e reflekseve primitive në muajin e tretë dhe shfaqja e reflekseve mbrojtëse (nga 6 muaj e tutje) (Tabela 2).
- Ulja e tonusit përkulës të gjymtyrëve që rezulton në rritjen e gamës së lëvizjes, p.sh. këndi popliteal (foto 1.) 90° në 2 muaj, 100° në 5 muaj dhe 150° në 9 muaj.
- Përmirësimi i forcës, kontrollit postural dhe qëndrueshmërisë - në drejtimin cefalokaudal:
- Kontrolli i kokës (3-4 muaj);
- Stabilitet gjatë qëndrimit ulur - shtylla kurrizore e drejtë kur jeni ulur që nga mosha 8 muajshe;
- Këmbët — duke mbajtur peshën e tyre (6-7 muaj), në këmbë (9-15 muaj).

## Vëzhgim/vlerësim

*Pajisjet e nevojshme për vlerësim: dyshek; lodër vizualisht tërheqëse*

## Vlerësimi sistematik

Biseda me prindërit fillon me pyetje të hapura:

- A jeni i shqetësuar për mënyrën se si fëmija juaj lëviz krahët/këmbët apo trupin?
- A keni vënë re ndonjëherë ndonjë lëvizje të çuditshme apo të pazakontë?
- A është dukur ndonjëherë fëmija juaj shumë i çalë ose shumë i ngurtë?
- A ka fëmija juaj një preferencë të fortë për një dorë dhe injoron dorën tjetër?
- Jeni të shqetësuar se lëvizjet në një dorë anë të trupit janë të ndryshme nga tjetra?

Këto pasohen nga pyetje më të synuara në lidhje me moshën:

- Kur filloi fëmija juaj të mbajë kokën lart?
- Kur filloi fëmija juaj të ulet në mënyrë të pavarur?
- Si lëviz fëmija juaj nëpër dysheme?
- Si lëviz fëmija juaj nga një pozicion në tjetrin? (për shembull nga pozicioni i shtrirë në pozicionin ulur)?

*zhvillimi motoric nënkupton përsosshmërinë e shkathtësive specifike dhe integrimin e tyre në një përgjithësi koherente*

### **Flamujt e kuq që lidhen me familjen, lindjen ose historinë mjekësore**

- Histori familjare të ecjes së vonuar ose lëvizjeve të dëmtuara;
- Vështirësi në lindje ose vështirësi neonatale;
- Histori mjekësore;
- Probleme me ushqyerjen, gëlltitjen.
- Histori me sulme konvulzive

**Kur është shtrirë në shpinë (supination)**

Lëvizjet duhet të jenë të lira dhe simetrike në të dyja anët

Lëvizjet spontane të kokës, shpatullave, këmbëve dhe duarve

Kthen kokën për të ndjekur vizualisht një objekt 180° (nga 3 muaj)

Duart mbahen kryesisht të hapura (nga 2 muaj)

Mban duart së bashku dhe i sjell në gojë ndërsa i shikon (nga 3 muaj)

Shkelmon këmbët fuqishëm, në mënyrë alternative ose së bashku (nga 3 muaj)

**Rrotullimi**

Rrotullohet nga shpina në stomak dhe anasjelltas (5-7 muaj)

**Kur jeni shtrirë në stomak (pronacion)**

Ngre kokën lart nën 90° dhe anash (nga 3 muaj)

**Kontrolli i kokës dhe trupit, pozicioni i trupit**

Ngre gjoksin, mbështetet në krahë/pëllëmbë (4-8 muaj)

Zvarritje barku ose ushtari (6-7 muaj), duart dhe gjunjët zvarriten (8-9 muaj)



*Tërhiqet për t'u ulur*



*Kontrolli i kokës, ulje me mbështetëse*

**Duke tërhequr për t'u ulur** Pak ose aspak vonesë koke në 3 muaj  
Mban shpatullat dhe ngre kokën (5-6 muaj)

**ulja** Vërehet kontrolli i kokës gjatë qëndrimit ulur me mbështetje dhe pozicioni i shtyllës kurrizore, pavarësisht nëse shpina është e drejtë apo e shtrembër.  
Ulur me mbështetje (5-6 muaj) ose pa mbështetje të duarve (6-8 muaj) dhe kapja me duar për objekte, manipulimi i objekteve. Tërhiqet për t'u ulur në 9 muaj dhe kthehet për të parë dhe marrë objekte.



*ulur, duart përpara*

**Qëndrimi në këmbë** Vërehet mbajtja e peshës në këmbë me mbështetje dhe pozicioni i këmbëve.

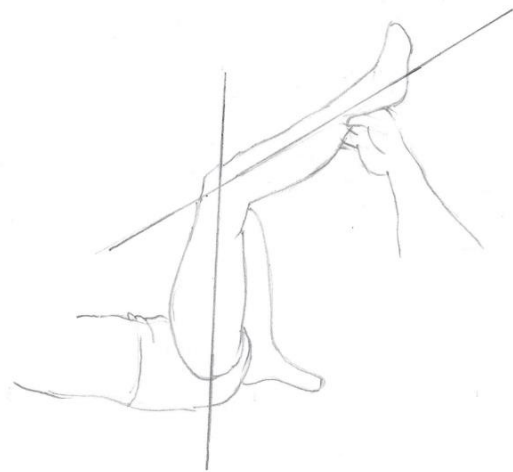
**Para-ecja dhe ecja Ecja** Tërhiqet në këmbë (7-12 muaj) dhe qëndron duke u mbajtur pas mobiljeve.  
Lëviz nga qëndrimi në këmbë në ulur pa rënë (7-9 muaj)  
Zvarritet, tërhiqet, rrotullohet  
Ecën duke u mbajtur pas mobiljeve (11-12 muaj)  
Ndërmerr disa hapa duke mbajtur njërin ose të dyja duart (11-12 muaj) ose në mënyrë të pavarur (12-13 muaj).



*Ulje e pavarur*

Gama e lëvizjes, këndi popliteal

<b>Tonus</b>	Çdo ngurtësi ose lëvizjesh të dobësuara
	Gama e lëvizjes
<b>Pezullimi ventral</b>	Kontrolli i kokës dhe shtyllës kurrizore
<b>Refleksët primitive</b>	Refleksi i kapjes, refleksi Moreau, refleksi asimetrik tonik i qafës (Tab. 7)
<b>Refleksët mbrojtëse ose mbështetëse</b>	Zgjatja e krahëve poshtë, anash dhe përpara (Tab. 7)









## Vlerësimi (provokimi i sjelljes motorike)

### Lëvizjet

spontane vërehen gjatë lojës natyrale, duke inkurajuar fëmijën të lëvizë, të tërhiqet për t'u ngritur (qëndruar), për të lëvizur nëpër hapësirë, etj. Vlerësimi i tonusit, diapazoni i lëvizjes dhe refleksët janë pjesë e vlerësimit neuromotor të kryer gjatë ekzaminimit të përgjithshëm.



	paraqitja	Zhdukja	provokimi
<p><b>Moro</b></p>  <p><i>Moro refleks</i></p>	Lindja	4 muaj	Shkaktohet nga një tërheqje e papritur, e vogël (2,5 cm) e dorës së ekzaminuesit që mbështet kokën e foshnjës. Përgjigja konsiston në përhapjen simetrike të krahëve gjerësisht dhe hapjen e pëllëmbëve. Në pak çaste, duart bashkohen sërish, duke simuluar një përqaftim.
<p><b>Refleksi i kapjes së palmës</b></p>  <p><i>Refleksi i kapjes</i></p>	Lindja	3 muaj	Gudulimi i pëllëmbës së foshnjës me gisht
<p><b>Refleks asimetric tonik i qafës</b></p>  <p><i>Refleks asimetric tonik i qafës</i></p>	2 javë	6 muaj	Fëmija është në një pozicion shtrirë. Nëse koka e foshnjës kthehet në njërin anë, krahu dhe këmba në anën me të cilën përballlet fytyra janë të zgjatura, dhe krahu dhe këmba në anën e kundërt janë të përkulura. Nëse vazhdon pas 6 muajsh, tregon mundësinë e një çrregullimi motorik.

Reflekset mbështetëse: mbrojtëse/	Këto reflekse shfaqen nga 4-5 muaj e tutje dhe mund të mungojnë ose të jenë jonormale tek çrregullimet motorike.		
 <p>Poshtë</p>	<b>Refleksi i parashutës – nga poshtë</b>	5 muaj	Kur mbahet dhe ulet shpejt, foshnja zgjatet dhe i shtrin (hap) të dyja këmbët, me gishtat e këmbëve të drejtuara poshtë.
 <p>Anësore</p>	<b>Refleksi anësor i parashutës</b>	6 muaj	Foshnja zgjat krahët anash për të shpëtuar veten nëse bie jashtë ekuilibrit
 <p>Përpara</p>	<b>Refleksi i parashutës përparme</b>	7 muaj	Krahët dhe pëllëmbët shtrihen përpara poshtë, ndërsa e ulni fëmijën përpara drejt tokës.

## Modele atipike

Toni i muskujve të fëmijëve, pozicioni i tyre i preferuar i pushimit gjatë foshnjërisë (që preferojnë të shtrihen në bark ose shpinë) dhe historia e tyre familjare ndikojnë në sekuencat e zhvillimit motorik.

- Fëmijët me modele lëvizjeje atipike përpara ecjes, p.sh. zvarritje në dysHEME, kanë vonesa në arritjen e uljes dhe ecjes së pavarur.
- Foshnjat e parakohshme shpesh shfaqin hipotoni të hershme, rritje të tonit fleksor të gjymtyrëve, hipertoni ekstensore në muskujt e qafës dhe trungut dhe lëvizje të dobëta të koordinuara. Piketat e tyre të zhvillimit motorik shpesh vonohen. Ekzistojnë dallime të mëdha individuale në zhvillim dhe nevojitet ndjekja për të identifikuar dëmtimet e mundshme të përhershme.

Abnormalitet i tonusit, ekuilibrit ose koordinimit:

- Brishtësi (çalëzim) ose ngurtësi e tepërt-e papërshtatshme;
- Baraspeshë e dobët;
- Koordinim i dobët.

## Flamujt e kuq nga përmbledhja

- Lëvizja e dobët e syve, p.sh. nistagmus;
- Perimetri i vogël i kokës;
- Gropë, qime ose tufa flokësh në pjesën e poshtme të shtyllës kurrizore;
- Anomalitë kongjenitale të ijeve ose këmbëve.

## Flamujt e kuq të lidhur me moshën

- Mbajtja e duarve në grushte pas muajit të 3-të;
- Kontroll i dobët i kokës në 4 muaj;
- Prania (persistenca) e reflekseve primitive pas muajit të 6-të;
- Persistenca e hipertonisë fleksore të gjymtyrëve të poshtme (këndi popliteal <150° mbi 9 muaj);
- Nuk ulet në mënyrë të pavarur me shpinë të drejtë në 9 muaj;
- Nuk ecën në mënyrë të pavarur deri në 18 muaj;
- Abnormalitet të lëvizjeve:
- Lëvizjet e përsëritura janë të pranishme;
- Asimetria e lëvizjeve.

## Zhvillimi motorik 1-5 vjet

Fëmijët nga 1 deri në 5 vjeç, tregojnë përmirësime në kontrollin, koordinimin dhe ekuilibrin e lëvizjeve të tyre. Gama e ndryshimeve në zhvillimin e hershëm motorik është e konsiderueshme. Vlerësimi i zhvillimit motorik nuk duhet të mbështetet shumë në momentet e zhvillimit, por duhet të përfshijë vëzhgime cilësore të qëndrimit të trupit, si gjatë pushimit ashtu edhe në lëvizje, praninë e çdo lëvizjeje të bashkangjitur, çdo dëmtim I mundshëm neurologjik dhe informacion në lidhje me historinë familjare dhe të lindjes.

### Modelet e zhvillimit tipik

Pasi fillojnë të ecin në mënyrë të pavarur, fëmijët përsosin modelet e tyre të lëvizjes: ata zhvillojnë lëvizje parashikuese të muskujve dhe përmirësim të koordinimit dhe ekuilibrin, të reflektuara në aftësitë e mëposhtme:

- Ulje (gjunjësuar) për të marrë një lodër nga dyshemeja (14-18 muaj).
- Ngjitja në një karrige për të rritur për t'u ulur (nga 18 muaj).
- Ngushtimi i bazës së ecjes (sa larg janë këmbët): Në fillim të ecjes, ato i mbajnë krahët gjerësisht dhe këmbët larg (bazë e gjerë) për mbështetje më të mirë. Këmbët janë vetëm pak të larguara në 2 vjet dhe në përputhje me trupin në 4 vjet.
- Krahët fillojnë të lëvizin në mënyrë alternative me këmbët në moshën 2 vjeçare.
- Fëmijët e vegjël ecin me këmbë të sheshtë, me disa majë të gishtave, veçanërisht kur janë të emocionuar ose vrapojnë. Ata ecin kryesisht me ecje me thembra rreth 4-6 muaj pasi fillojnë të ecin.
- Ata mund të vrapojnë me kujdes nga 2 vjet.
- Ata ngjitin shkallët pa u mbajtur ose pa mbështetje në rreth 30-36 muaj, një këmbë në çdo hap (duke ngjitur me alternim) dhe duke zbritur shkallët midis 3 dhe 4 vjet.
- Ata mund të ecin në një vijë të drejtë të ngushtë, të qëndrojnë në këmbë dhe në majë të gishtave dhe të vrapojnë rreth mobiljeve që nga mosha 3 vjeç.
- Fëmijët mund të hedhin një top me dorë të ngritur deri në 2 vjet; të gjuajnë me këmbë/shutojnë nga 2.5 në 3 vjet dhe të kapin një top të madh në 3 vjet.
- Ata mund të kërcejnë, të kapërcejnë dhe të qëndrojnë shkurtimisht (pesë sekonda) në një këmbë në moshën 5 vjeçare.

## **Vlerësimi sistematik**

Biseda me prindërit fillon me pyetje të hapura për të nxjerrë ndonjë shqetësim:

- Jeni të shqetësuar për mënyrën se si fëmija juaj lëviz, ecën apo vrapon?
- A keni vënë re ndonjëherë ndonjë lëvizje të çuditshme apo të pazakontë?
- A jeni i shqetësuar për ndonjë ngurtësi apo ngadalësi të pazakontë të lëvizjes?
- A mendoni se aftësitë fizike të fëmijës suaj janë në përputhje me fëmijët e tjerë të së njëjtës moshë?


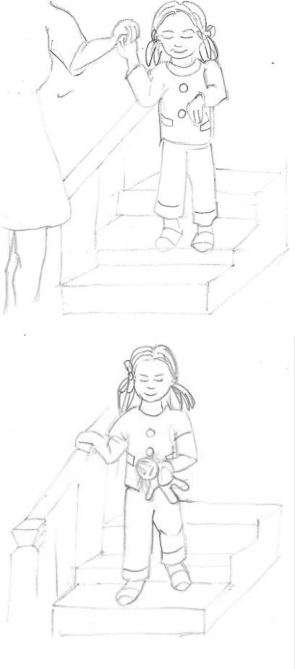

Këto pasohen nga pyetje më të synuara në lidhje me moshën:





- Kur filloi fëmija juaj të ecë në mënyrë të pavarur?
- A mundet fëmija juaj të vrapojë / kërcëjë / hedhë një top / të godasë një top?
- A mund të ecë fëmija juaj lart e poshtë shkallëve? Nëse mundet si e bën?



### **Vëzhgimi, vlerësimi ose marrja e të dhënave nga prindi/kujdestari**

Pajisjet e nevojshme të testimit: mat; top i madh, top i vogël; linjë dyshemeje me shirit.

Gjatë vlerësimit, në varësi të moshës vërehen aftësitë dhe aktivitetet e mëposhtme:

	<p><b>Ecja</b></p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>▪ Para-ecje / zvarritje, tërheqje;</li> <li>▪ Udhëheqje për dore / e pavarur;</li> <li>▪ Baza e ecjes - e gjerë / normale;</li> <li>▪ Vrapimi.</li> </ul>
	<p><b>Ngjitje</b></p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>▪ Në mobilje;</li> <li>▪ Shkallët: ngjitje e zbritje me dhe pa mbështetje, me këmbën drejtuese ose me hapa të alternuar.</li> </ul>
	<p><b>Kërcimi</b></p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>▪ Të dyja këmbët së bashku</li> </ul>

	<p><b>Baraspesha</b></p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>■ Duke u ndalur për të marrë një lodër nga dyshemeja.</li> <li>■ qëndrimi stabil</li> </ul>
		<ul style="list-style-type: none"> <li>■ Goditja e një topi të madh.</li> </ul>
		<ul style="list-style-type: none"> <li>■ Hedhja e një topi mbi kokë.</li> </ul>
		<ul style="list-style-type: none"> <li>■ Qëndrimi në njëren këmbë për 5 sekonda.</li> </ul>

		<ul style="list-style-type: none"><li>■ Duke ecur në një vijë</li><li>■ Qëndrimi në gishta</li></ul>
		<ul style="list-style-type: none"><li>■ Kërcim/kapërcim.</li></ul>



## Flamuj të kuq kufizime ose vonesa lidhur me moshën

Në vijim janë veprime të cilat duhet të nxisin vlerësime të mëtejshme nga një terapist fizikal dhe/ose pediater:

- Mos ecja e pavarur deri në 18 muaj;
- Ecja në një bazë të ngushtë (duke mbajtur të dyja këmbët shumë afër) në 18 muaj
- Ecja në majë të gishtave të gjithë ose shumicën e kohës gjashtë muaj pas fillimit të ecjes ose pas moshës 3 vjeç;
- Ende duke ecur në një bazë të gjerë (këmbët shumë larg njëri-tjetrit) dhe me ekuilibër të dobët në 2 vjet;
- Ecje ose vrapim i papërshtatshëm (i pahijshëm) në moshën 3 vjeçare;
- Në pamundësi për të ngjitur shkallët në moshën 3 vjeçare;
- Në pamundësi për të kapur, gjuajtur ose godit një top në moshën 4 vjeçare;
- Nuk mund të balancojë mirë në njërën këmbë në 4 vjet;
- Ngjit shkallët në mënyrë të paqëndrueshme (në mënyrë të papërshtatshme) në moshën 5 vjeçare;
- Çdo humbje ose regres i aftësive (referim urgjent për opinion pediatrik);
- Çdo asimetri e lëvizjeve - lëviz krahët ose këmbët më shumë ose vetëm në njërën anë të trupit;
- Çdo ngurtësi e lëvizjeve;
- Çdo vonesë motorike e lidhur me jargjen ose vështirësi në të ngrënë.

## Vlerësimi - nxitje të sjelljes motorike

- Lëvizjet spontane vërehen duke e inkurajuar fëmijën të ecë duke kërcyer, të vrapojë, të marrë një lodër nga dyshemeja, të hedhë, të kapë, të godasë etj.
- Një ekzaminim neuro-motor kryhet nëse ka ndonjë shqetësim në lidhje me zhvillimin motorik ose të përgjithshëm - ky duhet të përfshijë matjen e perimetrit të kokës, ekzaminimin e syve për çdo lëvizje jonormale, të lëkurës për ndonjë shenjë anormale dhe të shtyllës kurrizore (shih Ekzaminimi fizik dhe vlersime).

### **Modeli i zhvillimit tipik të aftësive motorike fine**

- Rritja e koordinimit të syve me lëvizjen e kokës - përcjellje vizuale e fytyrës (6-8 javë) dhe dorëzimi i një lodre nga njëra anë në tjetrën (3 muaj). Shikimi i lëvizjeve të duarve të veta, shikimi i dorës (3 muaj) ose objektet e mbajtura në duar (4 muaj).
- Përmirësimi i perceptimit të thellësisë dhe lëvizjeve të diferencuara të duarve - kapja fillestare me dy duar zëvendësohet me kapjen me një dorë (5-6 muaj).
- Arritja e fokusit të mprehtë vizual dhe diferencimit të lëvizjeve.
- Hulumtoni duke përdorur gishtin tregues 8-9 muaj.
- Pjekuria e kapjes: përmirësimi i vendosjes së majës së gishtërinjëve me majën e gishtit të madh (kapja pëllëmbë - 6 muaj, kapja e pincës (gishti tregues-gishti I madh: 9-10 muaj) dhe kapja si dare me gishta (12 muaj) (shih serinë e ilustrimeve me kapjen e një kubi dhe njëobjekt të vogël fq 59-60).
- Çlirimi i presionit të dorës ose sipërfaqes (10-11 muaj);
- Lëshimi i kontrolluar - vendosja e një kubi mbi tjetrin (13 muaj).

### **Aftësi fine motorike dhe perceptimi: nga lindja deri në 1 vit**

Në fëmijërinë e hershme, efektet e përmirësimit të tonusit të muskujve, forcës dhe koordinimit janë të dukshme në të gjitha lëvizjet. Përmirësimi i koordinimit dorë-sy dhe lëvizjet e imëta i lejojnë foshnjat të eksplorojnë botën. Në të njëjtën kohë, zhvillimi i aftësive njohëse perceptuese dhe joverbale - përfaqësimi mendor i objekteve, kujtesa e punës dhe vëmendja fleksibël dhe e qëndrueshme - gjithashtu bëhen të dukshme në shumë nga aktivitetet e foshnjës.

***Aftësitë fine motorike përparojnë pas periudhës infantile.***

### **Një model i zhvillimit tipik perceptues**

- Lidhja e objekteve me njëri-tjetrin duke i goditur ose klikuar prej 6 muajsh, duke futur sende brenda dhe jashtë kutive në 9-15 muaj dhe duke futur objekte të vogla në vrima deri në 15 muaj.
- Shkak dhe pasojë, koncepte të veprimit me një qëllim të synuar: këto koncepte shfaqen si veprime të thjeshta si lëkundja e ziles (7 muaj), përdorimi i lodrave shkak-pasojë (veprim-reagim) - shtypja e butonave të mëdhenj për të aktivizuar një lodër muzikore. (9 muaj), një veprim i tërë me një qëllim të synuar - të tilla si tërheqja e një lodre me fije (9 muaj) dhe lëvizja e një makine lodër (12 muaj).
- Qëndrueshmëria e objektit, të kuptuarit se objektet vazhdojnë të ekzistojnë edhe kur janë jashtë syve - në moshën 6-8 muajsh, foshnjat fillojnë të kërkojnë një objekt pjesërisht të fshehur dhe midis 9 dhe 10 muajsh ata mund të kërkojnë një lodër që është plotësisht e fshehur nga pamja e tyre.
- Kategorizimi/përdorimi funksional: përdorimi i objekteve/lodrave të zakonshme të njohura, p.sh. makinë lodër, filxhan, lugë, zile, telefon (për veten/ mbi kukull/ mbi nënë). Nga 10-12 muajsh, foshnjat përdorin objekte/lodra me pamje të ngjashme në të njëjtën mënyrë, p.sh. lodra lëvizëse që duken si automjet dhe që nga 14 muajsh tregojnë "përkufizim sipas përdorimit", p.sh. ajo përdor një furçë flokësh për të larë flokët e saj.

### **Vlerësimi sistematik**

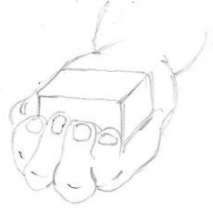

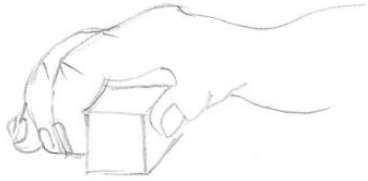
Një bisedë me prindërit fillon me pyetje të hapura për të nxjerrë ndonjë shqetësim:

- A jeni i shqetësuar për mënyrën se si fëmija juaj i përdor duart për të kapur ose marrë lodra ose sende?
- A jeni i shqetësuar për mënyrën se si ai/ajo përdor objektet e zakonshme dhe luan me lodrat?
- A keni vënë re ndonjëherë ndonjë asimetri në lëvizjet e tij/saj?
- A vini re lëvizje të pazakonta të duarve?

A vini re lëvizje të pazakonta të duarve?

- A vini re një preferencë për njërën dorë? Apo ai/ajo është mëngjarash apo djathtas?
- Si luan fëmija juaj me lodrat?

**Vëzhgimi, vlerësimi ose marrja e të dhënave nga prindi/kujdestari**

<b>Pozicioni i dorës</b>	Kryesisht e mbyllur (me grusht) ose i hapur kur është I zgjuar (2 muaj)	
<b>Mban objekte të vendosura në duar</b>	Mban shkurt dhe tund (3 muaj), i sjell në gojë, i shikon (4 muaj)	
<b>Duart së bashku</b>	Bashkon të dyja duart/gishtat, luan me gishtat, shikon duart (3-4 muaj)	 <p><i>kapje palmare</i></p>
<b>Shtrirja e krahut: kapja për lodrën e varur përpara kur shtrihet në shpinë ose e vendosur përpara kur është i ulur (me mbështetje)</b>	Kap me të dyja duart (3-4 muaj) Kap me një dorë (5 muaj)	
<b>Kap</b>	Kapja e gishtit për një objekt ose thërrime shumë të vogla (6 muaj) Merr një thërrime ose fije midis majave të gishtit tregues dhe gishtit të madh, të shtrirë (9-10 muaj) Merr një kub 2,5 cm ose lodër të vogël me majat e gishtave të përthyer (12 muaj)	 <p><i>kapje i ndërmjetëm</i></p>  <p><i>kapje e pjekur</i></p>

**Lidhja / eksplorimi i objekteve të lodrave**

E përcjell objektin nga një dorë në tjetrën (6-7 muaj)

Godet objekte nga dyshemeja/tavolina ose dy objekte së bashku (6 muaj)

Imiton klikimin e dy lodrave/kubave të vegjël 2,5 cm (8 muaj)

Mban një lodër në një dorë dhe eksploron me gishtin tregues të dorës tjetër, p.sh. zingle zile (9 muaj)

Vendos kube në një gotë të madhe (10 muaj)

Lëshon një lodër të vogël për ta vendosur në tavolinë pa e hudhur, ose e kthen atë (11 muaj)

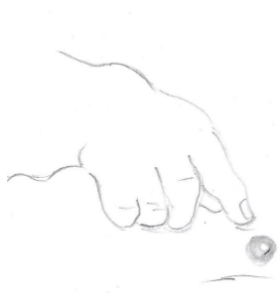
Vendos një kub 2,5 cm mbi një tjetër (13 muaj)



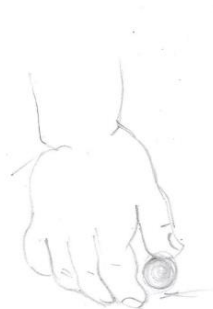
*Mban dy objekte në të njëjtën kohë*



*kapje me gërvishtje*



*Qasja me gishtin tregues*



*Kapje piskatore*



*Heqja e kapakut për të gjetur një objekt*

<b>Qëndrueshmëria e objektit</b>	Ai po kërkon një lodër që i ka rënë nga sytë Gjen një lodër të fshehur nën leckë/letër
<b>Shkak dhe pasojë</b>	Një lojë me lodra shtytëse lëvizëse
<b>Mjetet dhe lidhja</b>	Përpjekjet për të hequr një lodër jashtë mundësive duke përdorur një objekt tjetër, p.sh. shkop ose duke tërhequr një fije



Pajisjet e nevojshme për testim: lodër me fije (për të varur/tërhequr), lodra të vogla, lodër kërcyese, makinë, filxhan, pjatë, lugë, furçë flokësh, telefon; kube me madhësi 2,5 cm; një objekt shumë i vogël, p.sh. këmbanë e vogël duartrokitëse (dy duar që duartrokasin); libra me figura (faqe të vështira); letër dhe shkumësa me ngjyra; pëlhurë (për të mbuluar një lodër).

**lamuj të kuq ose kufizime, vonesa ose anomali të lidhura me moshën**

- Nuk tregon interes dhe nuk zgjat për një lodër të vendosur para tij edhe pas 6 muajsh
- Prania e duarve të ngjitura (duke mbajtur duart së bashku) pas 9 muajsh;
- Asnjë hulumtim me gishtin tregues prej 12 muajsh;
- Mungesa e përdorimit të qëllimshëm të sendeve dhe lodrave prej 12 muajsh;
- Nuk ka lojë shkak-pasojë prej 12 muajsh

## Nxjerrja e një përgjigje vëzhguese

Aftësitë e shkëlqyera motorike dhe joverbale njohëse sfidohen më së miri duke përdorur lodra të përshtatshme për moshën. Objektet/lodrat duhet t'i paraqiten fëmijës një nga një ose në kombinime të përshtatshme, duke shmangur rrëmujën. Qasja e prezantimit të strukturuar ndihmon në realizimin e vëzhgimeve. Nëse fëmija nuk tregon shumë interes, ndoshta duhet t'i kthehet asaj lodër/aktiviteti më vonë. Fëmija duhet të ulet rehat, i mbështetur nëse është e nevojshme. Ekzaminuesi duhet të ngjall interes dhe të ruajë motivimin e fëmijës pa krijuar shumë emocione; fokusi duhet mbajtur te objekti/aktiviteti me lëvdata dhe inkurajim të duhur. Një pauzë e shkurtër pas çdo hapi ndihmon në kryerjen e vëzhgimeve.

Duhet të theksohet se si bëhet veprimi, jo thjesht ajo që bëhet. Çdo përgjigje, qoftë e pjesshme apo e plotë, duhet të shënohet. Përshkrimi i mëposhtëm shpjegon qasjen ndaj kryerjes së këtyre vëzhgimeve; rendi mund të ndryshojë në varësi të situatës.

- Kube të vogla (2.5 cm).
- Filloni duke paraqitur një kub dhe duke e vendosur para fëmijës në një sipërfaqe të sheshtë ose duke e ofruar të vendosur në pëllëmbën tuaj (për ta bërë më të lehtë vëzhgimin e kapjes). Nëse fëmija nuk e kap atë, vendoseni në dorën e tij/saj. Kushtojini vëmendje se çfarë bën fëmija me kubin, p.sh. e shikon, e fut në gojë ose e kalon nga dora në dorë.
- Nëse fëmija merr një kub, ofroni një tjetër (vini re manipulimin e dy kubeve), pastaj ofroni një tjetër.
- Merrni dy kube dhe goditini së bashku, duke e inkurajuar fëmijën të imitojë.
- Vendosni një kuti/filxhan përpara fëmijës dhe hidhni një kub në të, duke e inkurajuar fëmijën të bëjë të njëjtën gjë me kubin dhe ta nxjerrë jashtë.
- Kërkoni kubin mbrapsht duke zgjatur dorën përpara fëmijës ose inkurajoni fëmijën ta vendosë kubin në tryezë. Vini re lëshimin e kubit.
- Vendosni një kub mbi tjetrin përpara fëmijës dhe inkurajoni fëmijën të bëjë të njëjtën gjë, nëse fëmija ia del, jepini më shumë kube për të bërë një kullë.
- Përdorni një zile ose trokitje dhe/ose lodër të shëndoshë për të inkurajuar arritjen, kapjen dhe eksplorimin.
- Përdorni një lodër me fije për të testuar kapjen e piskatores. Vendose lodrën jashtë mundësive dhe vargun brenda mundësive për t'i parë ato në veprim për të arritur qëllimin përfundimtar - tërheqja e fijes për të marrë lodrën.
- Përdorni një lodër kërcyese ose lëvizëse (shkak-pasojë) - vëzhgoni.
- Përdorni lodra të thjeshta, p.sh. makinë, furçë flokësh, për të kontrolluar përdorimin funksional.
- Përdorni një kombinim të thjeshtë lodrash, p.sh. filxhan, lugë, tenxhere për të vëzhguar sesi fëmija i lidh këto lodra, i përdor në mënyrë funksionale në mënyrë të pavarur ose ia ofron ekzaminuesit/kujdestarit ose kukullës.

Pas foshnjërisë, pjesa më e madhe e asaj që fëmijët bëjnë me duart dhe gishtat (eksploroni, ndërtoni, vizatoni dhe shkruani) gjithashtu pasqyron/demonstron zhvillimin në aftësitë e shkëlqyera motorike dhe joverbale njohëse - përfaqësimin mendor të objekteve, kujtesën e punës, fleksibilitetin dhe vëmendjen e përqendruar. . Këto aftësi vërehen përmes aktiviteteve të tilla si përdorimi i përditshëm i objekteve, vizatimi, filetimi, prerja me gërshërë dhe përdorimi i lodrave (veglave) zhvillimore si lodrat e ndërtimit, klasifikimi i lodrave, tabela e formës.

- Përmirësimi i koordinimit bimanual/dypalësh i lejon fëmijët të ndërmarrin veprime me një dorë dhe të përdorin tjetrën për mbështetje (p.sh. mbajtja). Për shembull, në 18 muajsh, fëmija e mban lodrën me një dorë dhe e eksploron me tjetrën.
- Përmirësimi i lëvizjeve të duarve dhe shkathhtësia manipuluese e gishtërinjve u mundëson fëmijëve në moshën 2 vjeçare të tërheqin dorezën e derës dhe të kthejnë kapakun e shisheve, dhe deri në moshën 3 vjeçare, edhe pse ende jo precize, të presin me gërshërë.
- Shkathhtësia e përmirësuar e majës së gishtit dhe e duarve vërehet në kthimin e faqeve të një libri një nga një (mosha 2), duke i lidhur katër rruaza të mëdha, duke mbajtur një laps me një kapje me tre gishta (mosha 3-3,5 vjeç) dhe duke shtypur/zbërthyer butona të mëdhenj dhe prerje e saktë në vijë të drejtë (në 4 vjet).

## **Aftësitë e shkëlqyera motorike dhe perceptimi: 1-5 vjet**



## **Imitim dhe vizatim**

Fëmijët demonstrojnë një kuptim të objekteve dhe rregullimit, pozicionit dhe marrëdhënieve të tyre në hapësirë duke imituar një veprim të demonstruar nga një person tjetër, si p.sh. vazhdimi i modeleve me blloqe, kopjimi i modeleve me materiale ndërtimi ose vizatimi/gjurmimi.

Kur një fëmijë kopjon një model që është jashtë fushës së tij të shikimit, ose i shfaqet dhe pas disa sekondash hiqet nga fusha e tij e shikimit, atëherë aftësitë shtesë të kujtesës së punës dhe rikujtimit, planifikimit dhe rrotullimit mendor të objekteve janë. kërkohet (shih strukturat e kubit dhe ilustrimet e kopjimit të formave). Imitimi, kur modeli ose forma i demonstrohet fëmijës, arrihet më herët se kopjimi i një modeli të gatshëm.

## **Forma që përputhen**

Tabelat e formës: fëmijët përparojnë nga format e përputhshme që janë më të lehta për t'u rrotulluar (si një rreth) në përputhjen e formave më të vështira gjeometrike dhe të parregullta. Ata bëhen më të mirë në kategorizimin dhe skanimin vizual përpara se të mund të përputhen me format; ata ndalojnë së vendosuri format në slotin e gabuar pas muajit të 30-të.

## **Njohja e ngjyrave**

Vëzhgimi i aftësisë së fëmijëve për të klasifikuar objektet sipas ngjyrës realizohet duke përdorur objekte ose karta me ngjyra të ndryshme për emërtimin dhe çiftëzimin. Deri në moshën 30 muajshe, 50% e fëmijëve mund t'i përputhin objektet/kartat sipas ngjyrës. Në moshën 42-48 muajsh ata duhet të jenë në gjendje të emërtojnë saktësisht katër ngjyra.

## **Renditja e objekteve sipas madhësisë**

Në muajin 30, fëmijët tregojnë një vetëdije të mirë për madhësinë e objekteve përmes detyrave të përshtatshme. Ata janë në gjendje të tregojnë një objekt të madh dhe të vogël nga mosha 3 vjeç dhe një vijë të gjatë dhe të shkurtër të vizatuar në një fletë nga mosha 42 muajshe (50% e fëmijëve) deri në moshën 54 muajshe (90% e fëmijëve).

## **Vizatim**

Aftësitë e vizatimit mbështeten nga aftësitë njohëse të orientimit majtas dhe djathtas, perceptimi vizual, memoria e punës dhe aftësitë e shkëlqyera motorike. Prekja e palidhur në letër, e cila fillimisht shfaqet në 12-15 muaj, tregon interesin eksplorues dhe kuptimin e marrëdhënieve të fëmijës.

*Shkarravitja:* Fillimisht, në moshën 15-18 muajsh, shkarravitja ndodh në një lëvizje ritmike përpara-prapa ose anash; nga 2 vjet, lëvizja bëhet më e qetë dhe ka një pamje rrethore ose me onde. Gradualisht përmbajtja e vizatimit pasurohet dhe bëhet më koherente. Këto vizatime mund të jenë vizualisht të panjohura, por fëmijët shpesh i emërtojnë ato, duke demonstruar dhe përmirësuar aftësinë e tyre për të paraqitur.

Vizatimi i një figure njerëzore: Ka një progresion zhvillimor në vizatimin e një personi (shih- Vizatoni një person njerëzor-ilustrim).

*Kopjimi i figurave:* figurat e para-vizatimit (shih ilustrimet për kopjimin e formave) fitohen me komandën "vizato kështu" - pa emërtuar figurat. Papjekuria në vizatimin e figurës vihet re nga prania e skajeve ose qosheve të papërfunduara dhe numri i gabuar i qosheve në figurë.

### **Kërkim sistematik**

Intervistat me prindërit/kujdestarët fillojnë me ndjekje të hapur ose pyetje po/jo për të minimizuar ankthin:

- A jeni i shqetësuar për mënyrën se si fëmija juaj i përdor duart?
- Jeni të shqetësuar për vizatimin e fëmijës suaj apo për disa lojëra të tjera konstruktive?
- Jeni të shqetësuar për mësimin e fëmijës suaj?

Më poshtë vijojnë pyetje dhe vëzhgime më të fokusuar në lidhje me moshën:

- E keni vënë re se cilën dorë preferon të përdorë fëmija? A është fëmija juaj mëngjarash apo djathtas?
- Çfarë mund të bëjë fëmija juaj me një stilolaps dhe një letër?
- Sa pjesë të enigmës i përshtatet fëmijës suaj?

### **Vëzhgimi/ekzaminimi (ose intervista me prindin/kujdestarin/kuj destarin)**

Pajisjet e nevojshme për testim:

Kube druri (gjashtë të së njëjtës ngjyrë); ndarës i formës dmth. dërrasë me tre forma; një grup lodrash të mëdha/të vogla (p.sh. lugë, gota, kube, fletë dhe shënues); gërrshërë për fëmijë, një libër, një lidhëse këpucësh dhe rruaza të mëdha, një grup palë letrash me ngjyra dhe zare (shih - figurat për të ndihmuar në testimin e aftësive verbale dhe joverbale)

## Libri

Kthimi i disa faqeve të një libri (18 muaj)/(në  
mënyrë të pavarur në 2 vjet)

### Duke mbajtur një laps



Kapje cilindrike




Rrokj  
ndërmjetëse



Kapje trekëmbëshe  
e modifikuar



Kapje dinamike  
e trekëmbëshit

<b>Vizatim vijash</b>	Vizatimi i një vije të gjatë të drejtë 10 cm (4 -4 ½ vjet)	
<b>Rruaza</b>	me rruaza katër topa të mëdhenj me fiçe (3 -3 ½ vjet)	
<b>Prerja me gërshërë</b>	Përpiqet të presë saktë letrën në vijë të drejtë (4 vjet), mund të mos presë letrën (3 vjet)	
<b>Duke e kthyer kapakun në hap shishen/ për të nxjerrë diçka nga kavanozi</b>	Hapja e një kavanozi për të nxjerrë atë që ka brenda (22-24 muaj)	
<b>Preferenca me një dorë</b>	Përdoret kryesisht një dorë; përdor dorën tjetër si ndihmëse (18-24 muaj)	
<b>Përdorimi i zareve</b>	Krijon një kullë (vertikale) -2 kube (13 muaj) -3 kube (16 muaj) -5 kube (2 vjet)  Rendisni kubet horizontalisht  Krijon/kopje: urë me tre kube (3 vjet), tren (3 ½ vjet), shkallë me gjashtë kube (4 ½ vjet)	
<b>Vizatim</b>	Bën një shenjëlë një shenjëlë, shkarravitje – vijë e drejtë/rrethore (13-18 muaj) rreshti kopjimi (2 vjet), forma dhe njerëz – njerëz	

## Përputhja e formave

Përputhet me tre forma (rreth, trekëndësh dhe katror) në një tabelë formash për vlerësim vizual përpara vendosjes së formës - deri në 30 muaj dhe gjashtë ose më shumë forma deri në moshën 3 vjeç.



## Nxjerrja e përgjigjeve gjatë vëzhgimit

■ Demonstrimi i aftësive të shkëlqyera motorike shpesh bëhet gjatë seancave të lojës joformale dhe gjatë vëzhgimit. Shënimet merren për çdo vështirësi në koordinim, dridhje ose çdo lëvizje tjetër jonormale.

■ Gjatë vëzhgimit të aftësive njohëse joverbale, është i nevojshëm një prezantim i menjëhershëm i strukturuar i aktiviteteve. Prezantohet një detyrë në një kohë, me vështirësi në rritje të detyrës / Një detyrë në një kohë, duke kaluar nga një detyrë më e lehtë në një detyrë më të vështirë.

	13 M.	16 M.	2 r.	3 r.	3 1/2 r.	4 r.	4 1/2 r.	5+ r.
Ndërtim me								
Shkarravit								
Kopjimi		—	○	+	∨	□	△	
Vizatim								

- Në detyrën e ndërtimit të kubit, fëmija fillimisht nxitet të kopjojë nga një model ose nga një vizatim. Ekzaminuesi përdor një fletë letre për të fshehur modelin që po ndërton dhe/ose duke përdorur forma të vizatuara paraprakisht.
- Kur fëmija nuk mund të kopjojë ose të ndjekë udhëzimet, ekzaminuesi i tregon se si ta bëjë këtë - dhe vëren se nevojitet ndihmë/ndihma gjatë kryerjes së detyrës.
- Tabelat e formës ose enigmat e kallëpeve paraqiten fillimisht me forma më të thjeshta të rrumbullakëta / të rrumbullakosura, më pas kalohet në forma më komplekse (kombinime të dy ose tre formave). Pasi fëmija të zgjidhë tabelën me tre forma, ajo kthehet përmbyl dhe fëmijës i kërkohet ta bëjë përsëri.
- Materialet vendosen në mes përballë fëmijës. Ndonjëherë vendosja e alternuar e shkumësës, lapsit ose kubit në njërën ose tjetrën anë të fëmijës ndihmon në favorizimin e një dore të caktuar.
- Pas përfundimit të detyrës shënohet vëmendja e fëmijës ndaj detyrës, mënyra se si i afrohet dhe reagimi i tij ndaj detyrave më të vështira.
- Gjatë aktivitetit, fokusi i detyrës mbahet duke hequr shpërqendruarit e mundshëm, duke e mbajtur në minimum “të folurit” dhe duke e inkurajuar fëmijën me lëvdata. Motivimi mbahet duke paraqitur shpejt detyrën dhe duke krijuar interes për çdo detyrë të re.

### **Devijimet nga standardet e përshtatshme për një moshë të caktuar kalendarike**

Performanca e dobët në detyrat joverbale mund të lidhet me vonesën e zhvillimit, por gjithashtu mund të rrjedhë nga motivimi i dobët, shikimi dhe/ose dëgjimi i dobët, dhe në disa raste, mungesa e stimulimit. Vlerësimi i mëtejshëm tregohet për:

- Koordinim i dobët motorik, dridhje ose lëvizje të ngjashme.
- Ndjekje e dobët e udhëzimeve, vëmendje e reduktuar në përfundimin e detyrës, nivel i lartë i shpërqendrimit (shpërqëndrimit) dhe nivel i lartë i përgjithshëm/përgjithshëm i aktivitetit motorik.
- Pamundësia për të ngjitur një kub me tjetrin me ndarjen e kubeve
- Nuk mund të mbajë shkumës/laps për të bërë një shenjë në letër deri në 18 muajsh, shkarravitje deri në 2 vjet dhe kopjuar një rreth deri në 4 vjet.
- Sjellje e përgjithshme e papërshtatshme.
- Paaftësia e dukshme për të kryer një detyrë të caktuar ose paaftësi e pjesshme për të kryer të gjitha detyrat.

Gjatë foshnjërisë, bazat e të folurit, gjuhës dhe komunikimit zhvillohen përmes ndërveprimit me prindërit/kujdestarët. Përpara se të folurit të zhvillohet, shumica e fëmijëve janë shumë komunikues, të aftë për të filluar, mbajtur dhe kompletuar komunikimin. Të gjitha funksionet bazë të komunikimit strategjik joverbal, të tilla si kërkimi i vëmendjes, përhëndetja, komentimi dhe kërkimi i informacionit, janë të pranishme në zhvillimin tipik të fëmijëve. Nga 12 muajsh, fëmijët kanë kompetencat motorike bazë për prodhimin e të folurit dhe janë në gjendje të prodhojnë një sërë tingujsh të të folurit, ndryshime në lartësinë dhe volumin, dhe t'i përdorin këto për t'u përfshirë në lojën vokale, vetëm ose me të tjerët. Zhvillimi i komunikimit është i lidhur pazgjidhshmërisht me sjelljen dhe lojën sociale.

## TË FOLURIT, GJUHA DHE KOMUNIKIMI: LINDJA – 1 VIT

## Skemat tipike të zhvillimit

### Fjalimi pranues

- E kthen shikimin në burimin e një zëri të qetë njerëzor (1 muaj).
- Bën lëvizje para të folurit me buzë dhe gjuhë në përgjigje të të folurit të prindit (1 muaj).
- Gjatë periudhës kur foshnja fillon t'u kushtojë më shumë vëmendje objekteve, mund të duket se ndërveprimi ulet (5 muaj).
- Kthehet / reagon ndaj zërave të njohur, edhe kur i rrituri nuk është në sy - jashtë syve (6 muaj).
- I përgjigjet emrit (8 muaj).
- Fëmija e kupton: "Jo!" dhe "bye" (9 muaj).
- Tregon se i kupton fjalët e njohura për njerëzit që njih ose fjalët e përdorura në rutinat familjare, p.sh. "le të flemë", "ku është babi?" (12 muaj).

### Aftësitë shprehëse

- Bën tinguj gutural kur është i kënaqur (1 muaj).
- Vokalizon kur emocionohet nga biseda ose loja me prindin/kujdestarin (2-3 muaj).
- Këndon-zanore, fjalë me një ose dy zanore, p.sh. "goo", "dada" (6 muaj).
- Imiton vokalizime dhe veprime gazmore, p.sh. kollitje, thithje/përplasje e buzëve (9 muaj).
- Lëvizje melodike në formën e frazës (10 muaj).
- Disa fjalë me kuptim, drejtuar njerëzve të njohur (12 muaj).

### Funksionet e komunikimit

- Tregon qartë se çfarë i pëlqen dhe çfarë jo, çfarë pranon ose refuzon (6 muaj)
- Fton të rriturit dhe fëmijët e tjerë të komunikojnë përmes ndërveprimit vokal, tundjes së duarve, (8 muaj).
- Tregon atë që ai/ajo dëshiron (10 muaj).



Intervistat me prindërit/kujdestarët fillojnë me pyetje të hapura ose të kufizuara po/jo për të minimizuar ankthin:

- Keni ndonjë shqetësim në lidhje me stilin e komunikimit të fëmijës suaj?
- A keni ndonjë shqetësim në lidhje me cilësinë e tingujve që nxjerr fëmija juaj?
- A keni ndonjë shqetësim se si reagon fëmija kur flisni me të?

Më poshtë janë pyetjet dhe vëzhgimet më të fokusuara në lidhje me moshën:

- Si e tërheq vëmendjen e bebit?
- Sa lehtë (ri)drejtoni vëmendjen e foshnjës në mjedisin e tij, p.sh. duke treguar një qen?
- Cilat fjalë jeni i sigurt që fëmija juaj i kupton? Si e dini këtë?
- A i shikon fëmija juaj anëtarët e familjes apo objektet kur ju i emërtoni?
- Çfarë udhëzimesh ndjek fëmija juaj?
- Çfarë tingujsh keni dëgjuar të lëshojë foshnja juaj?
- A ka fëmija juaj ndonjë fjalë/fjalë të dallueshme me kuptim? A e njohën dhe e kuptuan njerëzit jashtë familjes tuaj?
- Çfarë gjuhe flitet në shtëpinë tuaj? A mendoni se fëmija juaj reagon ndryshe kur i flitet në gjuhë të ndryshme?

## Vëzhgimi / Ekzaminimi

### Kujdes kur flisni

Flisni me foshnjën me një ton të këndshëm, në një distancë prej afërsisht 60 cm

### Pritshmëritë / Supozimet

"Tani do të të kap" me një shprehje të këndshme fytyre

Zhurma shfaqet në moshën 5-6 muajshe me zanore dhe bashkëtingëllore të vetme dhe më pas si kombinim tingujsh, zërash dhe intonacionesh të ndryshme. Në moshën 7-muajshe, llafshimi bëhet intonacion.

Kushtet e nevojshme për ekzaminim: trokitje/këmbanat komplet çelësash, bashkim pjesësh figure, telefon, karroca/trajne me shtytje, kukull/ariu, filxhan dhe lugë e vogël, kuti muzikore me mbështjellje, shall (për të luajtur 'zee'), blloqe druri, balona

**Duke iu përgjigjur emrit** Thirrreni atë në emër ndërsa foshnja është e zënë me një lodër

**Përgjigja ndaj tonit të zërit** Kur foshnja arrin për një lodër, ndalojeni atë me një "jo!" bindëse, por menjëherë pas kufizimit, tregoni reagimin e duhur duke i dhënë leje ose duke ngushëlluar.



**Vëmendja e përbashkët** Zhvendos vëmendjen midis folësit dhe lodrave për të vendosur fokusin me personin me të cilin komunikon.

**Duke ndjekur udhëzimet e thjeshta të shenjave**

"Më jep çelësat (ose diçka që foshnja po mban)" me një dorë të shtrirë për të marrë objektin.

Thuajini foshnjës të "duartrokas" kur duartrokisni, me një shprehje pritëse në fytyrën tuaj.

**I përgjigjet emrit\*** Thirrni emrin e tij kur fëmija po shikon në një drejtim tjetër, por jo kur është i zhytur plotësisht në lojë.

**Vijon duke vënë në dukje \*** Thirrreni me emër, më pas thoni "shikoni" dhe tregoni një objekt që është vendosur në një distancë të vogël nga fëmija.

**Kërkesat** Vendosni një lodër tërheqëse jashtë mundësive. Vëzhgoni se cilat strategji do të përdorë fëmija (p.sh. kapja e lodrës, vënia me gisht nga lodra, shikimi i lodrës dhe të rriturit).

**Gjestet** Si reagim ndaj ndarjes, a tund fëmija dhe bërtet "bye" kur del nga dhoma?

## Nxjerrja e një përgjigje vëzhguese

Pjesa më e madhe e vlerësimit të foshnjave të vogla bëhet përmes vëzhgimit të ndërveprimit familjar. Ekzaminuesi më pas e udhëzon fëmijën përmes grupit të aktiviteteve të mëposhtme:

- Jepni lodra të përshtatshme për moshën dhe kërkoni nga prindi t'ju tregojë se si të luani me fëmijën. Vëzhgoni fokusin e vëmendjes dhe reagimin e foshnjës në reagim ndaj të folurit të prindit.
- Foshnja ulet në prehrin e prindit/kujdestarit, përballë ekzaminuesit, por në gjendje të aksesojë lodrën në tavolinë. Ky është një pozicion i përshtatshëm për të vëzhguar përgjigjen ndaj një emri, aftësinë për të ndjekur udhëzimet e shenjave dhe për të pyetur.
- Nxiteni fëmijën të bëjë një zgjedhje, ose të kërkojë sërish/më shumë, duke filluar dhe duke i ndalur aktivitetet, të tilla si fryrja e flluskave ose përdorimi i një kutie muzikore të mbyllur.
- Vini re sesi fëmija i drejtohet kujdestarit/prindit – a tregon ai kënaqësi në aktivitetet, apo thjesht kontrollon reagimin e prindit?
- Nëse fëmija nuk ka humor për t'u bashkuar me ekzaminuesin, ato mund të kryhen nga prindi, por me udhëzime nga ekzaminuesi



Si aftësi themelore jetësore, zhvillimi i të folurit dhe komunikimit ka ndikim në arsimimin, performancën, si dhe mirëqenien e përgjithshme të fëmijës dhe përfshirjen e tij në shoqëri. Gjuha është një element kyç për fillimin dhe ruajtjen e marrëdhënieve shoqërore, për zhvillimin e mendimit dhe aksesin në mësimin formal.

Të folurit, gjuha dhe komunikimi përfshijnë: të kuptuarit e gjuhës, aftësinë e fëmijëve për t'u shprehur përmes të folurit gramatikisht të saktë dhe të qartë, si dhe përdorimin e komunikimit joverbal. Funkzioni i komunikimit, i cili fillimisht është joverbal, bëhet shprehës përmes gjuhës së folur.

#### Kuptimi i gjuhës

- Kupton emrat e njerëzve ose objekteve të njohura, praktikon rutina të njohura të përdorura në aktivitetet e përditshme, p.sh. "Ku e ke gotën?" (12 muaj)
- Ndjek dhe ekzekuton komanda të thjeshta verbale në kontekst, p.sh. "eja këtu", "më jep", "merr" (12-15 muaj)
- Mund të tregojë pjesë të trupit (hundë, sy, gojë, krah, këmbë, stomak) (12 – 18 muaj)
- Zgjedh objekte të emëtuara kur janë të disponueshme opsione të tjera, p.sh. "Ku është luga?" (18 muaj)
- Ndjek udhëzimet në dy pjesë p.sh. "Merre filxhanin dhe vendose në tavolinë" (18-24 muaj)
- Zgjedh lodrat sipas funksionit të tyre, p.sh., "Nga çfarë pimë?" (24-30 muaj)
- Kupton fjali që përmbajnë tre fjalë kyçe në to (p.sh., "vëni filxhanin dhe pjatën në stol" në moshën 3 vjeç, katër në 4 vjeç dhe pesë fjalë kyçe në moshën 5 vjeç.
- Kupton kohën dhe konceptet sekuenciale të kohës, p.sh. "së pari", "pastaj", "i fundit" në 5 vjet.

Ndërmjet moshës 1 dhe 5 vjeç, ka një përmirësim në mënyrën se si fëmijët komunikojnë përmes një sërë funksionesh, duke përfshirë:

- ✓ Drejtimi i sjelljes së të tjerëve;
  - ✓ Kërkesat;
  - ✓ Pohimet dhe mohimet;
  - ✓ Komentimi;
  - ✓ Ndërveprimi me të tjerët dhe përfshirja e të tjerëve në ndërveprim të ndërsjellë, duke përfshirë përshëndetjet, përshëndetjet, përdorimin e emrave, gjuhën kulturore (të sjellshme);
  - ✓ Emërtimi dhe shpjegimi i emocioneve;
  - ✓ Ndarja e informacionit;
- 
- ✓ Përdorimi i gjuhës për lojë dhe humor.

### **Aftësitë shprehëse**

- Disa fjalë të qëndrueshme, duke përfshirë zhargon, në 12 muajsh (fjalë të përdorura në familje).
- Fjalori me rritje të shpejtë, fjalët e thjeshta mund të përdoren për një sërë arsyesh, p.sh. duke pyetur, komentuar, pyetje (15-18 muaj). Kopjon fjalët.
- Një kombinim i dy fjalëve, p.sh. "le të flemë", "ujë mami" (18-24 muaj).
- Përdor "jo" në një frazë, p.sh. "Jo qen!" (24 muaj).
- Rikujton dhe rishikon ngjarjet e kaluara (24 muaj).
- Frazë me tre fjalë, p.sh. "goditi topin e madh" (30-36 muaj).
- Përdor emrat "unë", "unë", "ti" (24-36 muaj), të ndjekur nga "ai/ajo", "ata" (36-40 muaj).
- Përdor gramatikën e papjekur (30-34 muaj), duke zhvilluar gramatikën e të rriturve, me lëshime të herëpashershme, deri në 60 muaj.
- Numri më i madh i tingujve që ai artikulon janë me shqiptim të saktë në moshën 5 vjeçare.

*Rreth moshës 18 muajshe, shumë fëmijë përjetojnë një "shpërthim emërtimi" në të cilin ata mësojnë fjalë të reja - kryesisht emrat e objekteve - me një ritëm shumë më të shpejtë se më parë.*

## Njohja verbale

---

Bën një pyetje:

"Çfarë është kjo?" (24 muaj);

"Ku.....?" (30-36 muaj);

"Pse?" (36-42 muaj).

---

Mund të thotë emrin e tij/saj (30 muaj);

Gjinia e tij/saj (36 muaj);

Mosha e tij/saj (48 muaj);

Ditëlindja dhe adresa e tij/saj (60 muaj).

---

Përdor konceptet përshkuese: i madh/i vogël, i lagësht/e thatë, lart/poshtë, nxehtë/ftohtë etj (nga 30-36 muaj).

---

Kupton parafjalët: brenda/jashtë, ndezur/fikur, jashtë/nën/prapa etj. (24-36 muaj).

---

Numëron përmendësh, nuk ka koncept numrash përtej 1 ose 2 (36 muaj).

- Numëron artikujt 1-5 (40-54 muaj).
- 

Njeh ngjyrat e emërtuara (36 muaj), emërton ngjyrat (43-48 muaj)

---

Kupton dhe përdor fjalë që përfaqësojnë kategori, p.sh. lodra, ushqim (42-48 muaj).

---

I pëlqen shakatë dhe parregullsitë verbale, duke përfshirë ndërgjegjësimin për fjalët e vrazhda dhe të turpshme (48-60 muaj)

---

- Lidh idetë nga ana gjuhësore – fillimisht duke përdorur “dhe” dhe “pastaj” (36-42 muaj), përpara se të përdorë “sepse”? (42-48 muaj).
- 

- Përdor një gradim krahasues për të bërë një krahasim, p.sh. më i madh, më i rëndë, më i fortë (54 -60 muaj).
- 

- Përdor koncepte gjuhësore abstrakte për sekuenat kohore, p.sh. "kur....., atëherë....", "nëse..... atëherë...." pas vitit të 5-të.
-

## Hulumtimi sistematik

Biseda me prindërit fillon me pyetje të hapura (jo me ofrimin e përgjigjeve po/jo, por me një mundësi që ata të flasin më shumë) për të nxjerrë ndonjë shqetësim:

- A keni vështirësi në të kuptuarit e të folurit të fëmijës suaj?
- A keni ndonjë shqetësim apo dyshim se si po zhvillohet të folurit e fëmijës suaj?
- A keni ndonjë shqetësim se si fëmija juaj i lidh fjalitë?

Më poshtë vijojnë pyetjet më të fokusuar në lidhje me moshën:

- A e tregon fëmija juaj figurën në libër kur e emëroni?
- A emërton fëmija juaj figura në një libër?
- Jepni shembuj të fjalëve që fëmija juaj përdor çdo ditë?
- Jepni shembuj të frazave që fëmija përdor shpesh?
- A ka vështirësi mjedisi për të kuptuar fjalimin e fëmijës suaj?
- A mund të zhvillojë një bisedë me fëmijën tuaj?
- A mund t'i përgjigjet fëmija juaj pyetjes "ku është..."?
- Çfarë pyetjesh bën fëmija juaj?
- A mund të dëgjojë fëmija juaj histori?
- A përfshihet fëmija juaj në rrëfimin e historive që tashmë janë të njohura për të?
- Si ju tregon fëmija juaj ngjarjet e kaluara?
- A mund t'i përgjigjet fëmija juaj pyetjeve "pse..."?
- Çfarë gjuhe flisni në shtëpi? A mendoni se fëmija juaj ka aftësi të ngjashme në gjuhët që flisni në shtëpi?

## Vëzhgimi/Ekzaminimi

R – receptive / E - ekspresive

### Duke treguar pjesët e trupit

Përdorni një arush në lojë - "ariu vjen të të gudulis hundën" - "ku është hunda?" ose kërkojini fëmijës "të shënojë hundën e ariut?" etj. ose përdorni një fotografi të një qeni (shihni figurat për të mbështetur testimin e aftësive jo-verbale dhe verbale).

### Përzgjedhja/emërtimi i objekteve

Vendosni katër objekte (nga i njëjti grup / kategori), p.sh. filxhan, lugë, top, çorape...

R – “trego / shiko / më jep / merr” (18 muaj).

Prisni kontaktin me sy përpara se të bëni pyetjen dhe shmangni shikimin e objektit të emërtuar.

E - "Epo, çfarë është kjo?"



*Pasi fëmija kalon fazën e formimit të një fjalie me 2 fjalë, ai fillon të zotërojë pyetjet, fjalitë mohuese dhe komplekse*

Pajisjet e nevojshme për testim:

kukull/ariu, filxhan, top, lugë çaji, çorape, kube (ngjyra të ndryshme – nga dy prej secilës, e kuqe, blu, jeshile, e verdhë, portokalli), kube të mëdha dhe të vogla, kuti (të mëdha dhe të vogla), kafshë plastike, p.sh. lopë, kalë, elefant, luan, libra me figura, me një tregim të thjeshtë (shihni figurat për të mbështetur testimin e aftësive jo-verbale dhe verbale)



## **Gjurmimi/përdorimi i fjalëve të zakonshme në veprim**

Me një arush: R - "Tregoni se si ariu kërcen/fle/pi"

E – "Çfarë po bën ariu?"

Me foto (nga 24 muaj):

R – "Kush po pi/fle etj?"

E – "Çfarë po bën vajza?"

## **Zgjedhja e objekteve sipas funksionit**

Vendosni katër objekte/fotografi p.sh. filxhan, lugë çaji, top, çorape

R – "Cilën nga këto mund të godasim/veshim/pimë?"

E – "Çfarë do të bësh me çorapin?"

## **Ndjekja e udhëzimeve me koncepte**

Përdorimi i kubeve dhe kutive të ndryshme me ngjyra

*Hapësirë:*

*R – "Vendosni kubin në/në/nën/prapa kutisë" (në/në -24-30 muaj, nën/mbrapa 30-36 muaj).*

*Ngjyrat:*

*R – "Ku është kubi i kuq/verdhë/blu/jeshile?" (36-40 muaj).*

*E – "Emërton katër ngjyra" (42 muaj).*

*Aftësia për të përputhur dy objekte me ngjyrë identike (klasifikimi) shfaqet përpara njohjes/emërtimit të ngjyrave (30 muaj).*

*Madhësia:*

*R – "Vendosni kubet në kutinë e madhe/të vogël" (30-36 muaj).*

*R – "Më trego linjën e gjatë/të shkurtër të zareve" (42 muaj).*

*R – "Cili kub është më i rëndë (jo më i madh)?" (48 muaj).*

Për të ruajtur interesin e fëmijës, mund të jetë e nevojshme të jepen udhëzime duke përdorur një lodër, ose që fëmija të zbatojë udhëzimet duke manipuluar lodrën.



### **Monitorimi i fjalive të zgjatura dhe të ndërlikuara**

Përdor një grup lodrash, p.sh. kafshë ose pjata të vogla

R – "Lopa dhe kali duan të hanë" - tre fjalë kyçe (3 vjet).

R - "Ariu dhe lepuri duan të hanë dhe të flenë" - katër fjalë kyçe (4-5 vjet).

E – “Çfarë ka ndodhur me ariun?”.

\*Për çdo fjalë të nënvizuar duhet të ketë një alternativë.

### **Përdorimi i gjuhës për një tregim të thjeshtë**

Përdorni një libër të thjeshtë me tregime (me pak fjalë) ose një grup lodrash në miniaturë – filloni duke treguar një histori të thjeshtë dhe më pas kërkoni fëmijës të vazhdojë “tani më trego çfarë ndodhi më pas” – shëno madhësinë e fjalisë dhe përdorimin e fjalorit konceptual.

**Përshkrimi i ngjarjeve të kaluara** Kërkoni fëmijës t'ju tregojë për një ngjarje të fundit (fundjavë, festë, etj.). - vëzhgoni strukturën e fjalisë, aftësinë për të krijuar një përshkrim koherent dhe aftësinë për t'iu përshtatur dëgjuesit, pra njohuritë e tij për temën.

## Dhënia e një shpjegimi

Bëjini fëmijës pyetje rreth funksionit të një objekti të thjeshtë: për shembull, "Për çfarë shërben luga?" , "Pse veshim këpucë?".

## Duke iu përgjigjur pyetjeve hipotetike

Pyesni: "Çfarë bën kur je i etur/uritur?" etj.



## Nxjerrja e përgjigjeve gjatë vëzhgimit

Loja gjysmë e strukturuar është e dobishme për mbledhjen e informacionit rreth të folurit, gjuhës dhe komunikimit të një fëmije, së bashku me informacionin rreth ndërveprimit social dhe aftësive të lojës (shih: Sjellja sociale dhe loja 1-5 vjeç: Nxjerrja e përgjigjeve vëzhguese). Një seancë e tillë zakonisht fillon me "lojë të lirë" me lodra të përshtatshme zhvillimore, p.sh. lodra kauzale dhe konstruktive dhe/ose grupe kukullash/familje/ dhe/ose figura veprimi. Ekzaminuesi më pas e udhëzon fëmijën përmes grupit të aktiviteteve të mëposhtme:

- Aktivitete ndërvepruese për vëzhgimin e lojërave me radhë dhe lojërave imagjorative.
- Prezantimi i lojës shtirëse dhe lojës me role për të testuar kreativitetin e fëmijëve dhe përdorimin e gjuhës për të negociuar.
- Loja e lirë mund të jetë një trampolinë për komunikim të lirë (rrjedhë spontane e bisedës dhe kalim nga tema në temë) në lidhje me përvojën e fëmijëve p.sh. "Me cilën lodër dëshironi të luani në shtëpi?", "Me kë dëshironi të luani?" etj.
- Aktivitetet e tavolinës për të vlerësuar nivelin e të kuptuarit të gjuhës duhet të bëhen vetëm kur fëmija ndihet rehat në lojën e lirë të përbashkët.
- Nëse fëmija nuk ka humor për të marrë pjesë në aktivitete, mund t'i kryejë edhe prindi, nën drejtimin e ekzaminuesit.

### **Devijimet nga standardet e moshës kalendarike**

- Nuk shfaq reagim ndaj vjershave të njohura të çerdhes, nuk ndjek ose aplikon komanda të thjeshta dhe nuk ka fjalë të njohura deri në 18 muaj.
- Nuk lidh dy fjalë deri në 24 muaj.
- Nuk përdor fraza me tre fjalë deri në 36 muaj.
- Fjalimi është dukshëm i pakuptueshëm për dëgjuesit e panjohur deri në 36 muaj.
- Gjuha përbëhet kryesisht nga fraza të mësuara nga programet që fëmija ndjek në pajisje multimediale, me shumë pak të folur spontan, në çdo moshë.
- Nuk mund të kuptojë/përdor konceptin përshkrues të fjalorit (madhësia, pozicioni, sasia) deri në 42 muaj.
- Ai nuk mund të tregojë një ngjarje të kaluar deri në oshën 4 vjeç.
- Nuk mund t'i përgjigjet pyetjeve "ku"/"kush", deri në 4 vjet.
- Belbëzimi ose përsëritja e pjesëve të fjalëve deri në moshën 4 vjeçare (periudha të shkurtra të mosfunksionimit janë tipike rreth moshës 3 vjeçare).
- Nuk mund të zhvillojë një bisedë koherente ose të japë përgjigje të arsyeshme logjike për pyetjet në moshën 5 vjeçare.
- Humbja e aftësive gjuhësore në çdo moshë duhet të jetë arsyeja për një ekzaminim urgjent dhe të menjëhershëm në qendrat e monitorimit të zhvillimit të hershëm të fëmijërisë (pediatër, qendra të ndërhyrjes së hershme, qendra të monitorimit të zhvillimit të fëmijëve).

Zhvillimi në këto fusha mbështetet nëpërmjet ndërveprimeve sociale me prindërit/kujdestarët dhe duke zgjeruar mjedisin social të fëmijës, përmirësohen edhe këto aftësi. Koncepti i "lojës" ka kuptime të ndryshme për kultura të ndryshme, prandaj nevojitet një vëmendje e caktuar gjatë vëzhgimeve dhe bisedave me prindërit.

### Modelet tipike të zhvillimit

- Zhvillimi i reciprocitetit social (dhënien e një përgjigjeje dhe pritjen e një përgjigjeje).
- Drejtimi i vëmendjes te nëna/njerëzit (menjëherë pas lindjes).
- Buzëqeshje sociale (6-8 javë).
- Imitim interaktiv i buzëqeshjeve, shprehjeve të fytyrës dhe tingujve (6 – 8 muaj).
- Përgjigjet/reagon ndaj lojërave sociale si "xee" dhe "bubuleci-bubuleci" dhe shfaq përgjigje të pritjes (6 muaj).
- Zhvillimi i vëmendjes së përbashkët të ndërsjellë (një hap kyç për zhvillimin e aftësive gjuhësore/të folurit dhe komunikimit).
- Ndjek gishtin e tjetrit kur tregohet/drejtohet për të parë një objekt (8 muaj).
- Përdor tregimin me gisht dhe sy për të tërhequr vëmendjen me qëllim të ndarjes së inosit me të tjerët (9-12 muaj).
- Kur takon një person të panjohur – reagon duke u tërhequr ose duke qarë (7-8 muaj).
- Referim social – tërheq/kontrollon reagimin e kujdestarit në një situatë të re (12 muaj).
- Eksploron lodrat dhe sendet: i shikon nga afër, i prek, i fut në gojë dhe i troket (5-6 muaj).
- Luan me lodra kërcimi dhe aksioni, me qëllim të të kuptimit të shkakut dhe pasojës - shembull, nëse e prek lepurin ai do të kërcëjë (8-9 muaj).
- Përdor lodrat dhe objektet në mënyrë funksionale, p.sh. “të flasësh” në telefon dhe të vendosësh kapelë vetes (12 muaj) dhe të tjerëve, p.sh. në kukull, në nënën (15 muaj).

## SJELLJA SOCIALE DHE LOJA:NGA LINDJA DERI NË 1 VIT.

Zhvillimi i lojës dhe i sjelljes sociale tek një fëmijë është në një marrëdhënie të drejtpërdrejtë, të pandashme me gjuhën, të folurit dhe aftësitë komunikuese dhe njohëse.

*Mungesa e reagimit social dhe aftësive të lojës mund të jetë gjithashtu pasojë e dëmtimit të shikimit ose dëgjimit.*

## Hetimi sistemik

Intervista me prindërit/kujdestarët fillon me pyetje të hapura:

- A jeni i shqetësuar për mënyrën se si fëmija juaj reagon ndaj jush ose ndaj të tjerëve?
- A jeni i shqetësuar për mënyrën se si fëmija juaj luan me lodrat?

Kjo pasohet nga pyetje më të përqendruara te moshën:

- Si reagon fëmija juaj ndaj jush kur buzëqeshni?
- A merr dhe si merr pjesë foshnja juaj në lojërat sociale të fëmijëve si "bubuleci" apo "xee"?
- Si ua tërheq vëmendjen fëmija juaj kur dëshiron t'ju tregojë diçka?
- Si reagon fëmija juaj ndaj një personi të panjohur?
- Për cilat lodra shfaq më shumë interes fëmija juaj?



## Vëzhgim/ekzaminim

### Buzëqeshja Sociale

Përgjigjet me një buzëqeshje ose vokalizim

### Përgjigja sociale

Përgjigjet me shprehje dhe tinguj ndërveprues

### Pritshmëria sociale

Duke pritur kureshtar veprimin në lojën "bubuleci" ose "xee".

### Ndjekja e objektivit / Tregimi\*\*

Thotë "shiko (emri i objektivit)" dhe tregon një objekt me distancë të mesme

### tregon

- Për të pyetur
- Të ndaje një interes

### Drejtimi social

Tërheq/kontrollon reagimin e prindërve në një situatë të re të panjohur

### Duke iu përgjigjur emrit \*

Ai kthehet për të parë

### Ndjek urdhëra të thjeshta

Përgjigjet përshtatshëm në "eja" dhe "jo"

### Përdorimi funksional i lodrave

Përdor një makinë lodër (lëviz lodrën); përdor një telefon, krehër, lugë ose filxhan mbi vete, një person tjetër ose një lodër

### Devijimet nga standardet e përshtatshme të moshës kalendarike

- Mos reciprocitet dhe mos ndërveprim apo buzëqeshje me prindin deri në 8 javë.
- Mungesa e kënaqësisë në pjesëmarrjen në aktivitete argëtuese deri në 5 muaj
- Mungesa e vëzhgimit të duarve apo lodrave deri në 5 muaj
- Mungesa ose ulja e interesit për lodrat
- Mungesa e interesit për lojën sociale deri në 9 muaj.
- Vendosja e tepërt e sendeve në gojë që vazhdon edhe përtej moshës 12 muajsh
- Nuk përdor gjeste treguese ose gjeste të tjera deri në 12 muaj
- Nuk tregon diçka që i intereson deri në 18 muaj.

### Kërkim sistematik

Anketa e prindërve/kujdestarit fillon me pyetje të hapura për të nxjerrë shqetësime:

- A keni shqetësime për mënyrën se si fëmija juaj reagon/reagon ndaj jush dhe njerëzve të tjerë?
- A keni shqetësime për mënyrën se si fëmija juaj luan me lodrat?
- A keni ndonjë vështirësi në krijimin e kontaktit me sy me fëmijën tuaj?

Këto pyetje pasohen nga pyetje më të përqendruara te moshën:

- A sjell fëmija juaj në shtëpi ndonjë objekt interesant, si një vizatim i një lodre, për t'ju treguar?
- Si e kalon kohën fëmija juaj në shtëpi?
- Si ndërvepron fëmija juaj me fëmijët e tjerë?
- A përfshihet fëmija juaj në lojëra shtirëse, të tilla si të ushqejë kukullën ose arushin pelushi, apo të vendosë një lodër në kamion dhe të pretendojë se e drejton atë?
- A e keni parë fëmijën tuaj duke krijuar histori me lodra/figura veprimi?

SJELLJA

SHOQËRORE NGA

1-5 VJET

## Një model tipik sjelljeje: zhvillimi i vetëdijes

- Aktivitetet bëhen më të qëllimshme dhe të drejtuara në moshën 12 muajshe;
- Zhvillon ndjenjën e vetënjohjes në pasqyrë (20 muaj) dhe në fotografi (24 muaj);
- Shprehja e emocioneve të vetëdijshme si turpi dhe siklet (18-24 muaj);
- Shprehja e emocioneve me fjalë (nga 2 vjeç e lart);
- Të mësuarit se si të shprehin emocionet në mënyrë të përshtatshme në situata të ndryshme (nga 3 vjeç e lart);
- Kuptimi i qëllimeve të tjerëve në moshën 10-12 muajshe;
- Ndarja e interesave dhe synimeve vetanake të tjerët përmes vëmendjes së përbashkët (reciproke) nga 12 muaj e tutje.
- Të kuptuarit se dëshirat e njerëzve të tjerë mund të ndryshojnë nga ato vetanake dhe zhvillimi i aftësisë për të krijuar lidhje ndërmjet dëshirave dhe emocioneve pozitive ose negative, p.sh. përmeshja e dëshirave çon në emocione pozitive (nga 24 muaj e tutje).
- Kupton se të tjerët mund të mendojnë ose të reagojnë ndaj asaj që ata besojnë se është e vërtetë dhe se ato besime mund të jenë të ndryshme për njerëz të ndryshëm (2 ½ deri në 3 vjet);
- Kupton se bindjet e njerëzve të tjerë mund të mos jenë të sakta – të kuptuarit e besimit të rremë (4 vjet);
- I përgjigjet shprehjes së shqetësimit të tjetrit duke i ofruar ngushëllim prej 2 ½ vjetësh;
- Fillon të ndajë me grupin e bashkëmohatarëve që nga 3 vjet;
- Negocion me të tjerët për të ruajtur ndërveprimet sociale për 4-5 vjet;
- Luan me qëllim, objektiv dhe të paktën një plan të shkurtër, nga 12 muaj e tutje;
- Përdorimi i objekteve të njohura për disa qëllime funksionale, fillimisht vetë (12 muaj) dhe më pas me prindërit/kujdestarët nga 14-18 muaj;
- Lojë e hershme pretenduese: kryerja e rutinave të njohura nga 18 muaj deri në 2 vjet;
- Loja me role dhe shfaqja e sekuencave të shkurtra të lojës imagjinative me zëvendësim objektiv (p.sh. një kuti është një makinë) nga 2 ½ deri në 3 vjet;
- Krijimi i skenarëve imagjativ duke përdorur lodra në miniaturë ose duke shkëmbyer objekte, 4 vjeç e lart;
- Ndjekja e rregullave për lojërat në grup në bashkëpunim me fëmijët e tjerë, nga 5 vjeç e lart.

### Vëzhgimi / ekzaminimi

Pajisjet e nevojshme për provën:

*Telefon, furçë flokësh, kukulla në miniaturë, lodra kafshësh, figura aksioni, mobilie shtëpie barbi, komplet çaji, lodra kauzale, lodra ndërtimi, blloqe, litarë, veshje të vogla, lodra të vogla pa lidhshmëri*



<b>Buzëqeshje sociale</b>	Si pasojë e buzëqeshjes apo vokalizimit të prindit
<b>Pritshmëri sociale</b>	Pjesëmarrje e dëshirueshme në lojëra me ndjekje dhe me rradhë (ju pastaj unë)
<b>Drejtimi i gishtit</b>	Për të pyetur ose për të ndarë një interes
<b>Referim social</b>	Kontrollimi i prindit për të marrë siguri
<b>Tregimi</b>	Merr vëmendjen e prindit/kujdestarit për t'u treguar atyre diçka
<b>Ndërveprimet sociale</b>	Tregon interes për fëmijët e tjerë. Fillon ndërveprimet duke tërhequr vëmendjen dhe u përgjigjet të tjerëve. Kombinon kontaktin me sy dhe shprehjet e fytyrës, gjestet dhe fjalët/zërat për të komunikuar
<b>Aktivitetet në grup</b>	Përfshihet në disa aktivitete grupore/të përbashkëta me të tjerët



<b>Shtirje</b>	Shtiret sikurse objektet janë diçka tjetër në lojë ose ofron ushqim/pije imagjinare
<b>Loja</b>	Luan lojëra interaktive me rradhë (ti pastaj unë)

### **Nxjerrja e përgjigjeve gjatë vëzhgimit**

Një seancë e lojës gjysmë të strukturuar është e dobishme për mbledhjen e informacionit rreth ndërveprimeve sociale të fëmijës dhe aftësive të lojës, si dhe të folurit, gjuhës dhe komunikimit. Një seancë e tillë zakonisht fillon me "lojë të lirë" me lodra të përshtatshme për zhvillim, si lodra shkak-pasojë, lodra ndërtimi, kukulla, një set çaji dhe/ose figura veprimi. Ekzaminuesi më pas e udhëzon fëmijën përmes grupit të aktiviteteve të mëposhtme:

- Aktivitete të lojës interaktive për të vëzhguar kthimin e radhës dhe lojën imagjinative;
- Inkurajimi i fëmijës për të bërë zgjedhje, ose për të kërkuar më shumë, duke filluar dhe duke ndaluar aktivitete, si fryrja e balonave ose fluskave;
- Përgatitja e aktiviteteve të shtirjes ose lojërave me role për të testuar kreativitetin e fëmijës;
- Përdorimi i situatave të lojës dhe bisedave "nga-te".

Nëse fëmija refuzon të angazhohet dhe të ndërveprojë me ekzaminuesin, shumë aktivitete mund të kryhen me prindin/kujdestarin, nën drejtimin e ekzaminuesit.

### **Devijimet nga standardet e përshtatshme të moshës kalendarike**

- Nuk tregon me gisht dhe nuk përdor gjeste të tjera deri në 12 muaj;
- Nuk ka vëmendje të përbashkët dhe nuk i tregon lodra apo sende të tjera një të rrituri nën 18 muaj;
- Mungesa e lojës së thjeshtë shtirëse (p.sh. ushqyerja e një kukulle) deri në 24 muaj;
- Lojë e përsëritur (përsëritëse) me lodra (p.sh. renditja e objekteve);
- Lojë e vetmuar (individuale) me mungesë interesi shoqëror për të tjerët;
- Qasje specifike ndaj fëmijëve apo të rriturve të tjerë;
- Njohja dhe reagimi minimal (dëshira për t'u përgjigjur) ndaj shprehjes së lumturisë ose shqetësimit të njerëzve të tjerë;
- Gama e kufizuar e lojës imagjinative, veçanërisht mungesa e imagjinatës sociale (nuk angazhohet me të tjerët në lojëra të përbashkëta të imagjinatës);
- Riprodhimi i përsëritur dhe i vazhdueshëm i skenave video;
- Marrëdhënie të çuditshme me të rriturit (marrëdhënie të papërshtatshme miqësore/ose injorante).

Aftësia për të mbajtur vëmendjen në detyra dhe ngjarje specifike është me rëndësi të madhe për të mësuarit. Vështirësitë në ruajtjen e vëmendjes ndaj detyrave janë një shkak i zakonshëm i pjesëmarrjes së dobët sociale dhe arsimore, por ndonjëherë vështirësitë në të mësuar mund të jenë gjithashtu një shkak i vëmendjes së dobët. Pyetja e prindërve/kujdestarëve dhe mësuesve dhe shqyrtimi i vëmendjes dhe sjelljes janë të dobishme për të kuptuar performancën e fëmijës dhe për të përcaktuar hapat e ardhshëm. **Skemat tipike të zhvillimit të vëmendjes**

### **Lindja deri në 18 muaj**

- Foshnjat ruajnë vëmendjen duke eksploruar lodrat deri në 5 muaj
- Nga 9-12 muaj tregojnë aktivitetet e synuara dhe i korrigjojnë gabimet që bëjnë kur kërkojnë objekte të fshehura

### **18 muaj deri në tre vjet**

- Bëhen në gjendje të ndërmarin aktivitete të planifikuara vijuese me kompleksitet të ritur.
- Bëhen më të mirë në frenimin e impulsivitetit të tyre
- Rezistojnë ndërhyrjes së një personi tjetër dhe kanë nevojë për ndihmë nga një i rritur kur ndryshojnë vëmendjen dhe ridrejtojnë vëmendjen në një detyrë tjetër

### **3-4 vjet**

- Vëmendja bëhet më fleksibël - ridrejtim i lehtë midis detyrave të ndryshme
- Bëhen në gjendje të injorojnë stimujt e parëndësishëm dhe vëmendja mund të mbahet (nga 36 muaj)

### **4-5 vjet**

- Fëmijët tani injorojnë qëllimisht stimujt që nuk kanë lidhje me detyrën, duke kontrolluar kështu fokusin e vëmendjes
- Bëjnë përpjekje për të renditur objektet (ose kartat) në dy kategori p.sh. ngjyra dhe forma

### **Pas moshës 5 vjeçare**

- Fëmijët integrojnë informacione nga burime të ndryshme, për shembull duke dëgjuar udhëzime pa humbur fokusin në detyrë
- Mund të bëjë një plan dhe ta zbatojë atë me vëmendje të qëndrueshme dhe fleksibile

## **Vëmendje, reagim dhe nivel aktiviteti**

*Impulsiviteti* dhe nivelet e larta të aktivitetit të kombinuara me vëmendje të dobët mund të tregojnë praninë e çrregullimit të hiperaktivitetit dhe të deficitit të vëmendjes

## Kërkim sistematik

Është e rëndësishme të theksohet fillimi dhe kohëzgjatja e shqetësimeve të vëmendjes, sepse problemet shpesh lindin si rezultat i një ndryshimi në rrethanat sociale ose fizike, të tilla si zhvendosja, ose ndryshimet shëndetësore ose sociale në dinamikën e familjes. Edhe pse shqetësimet e sjelljes shpesh raportohen që nga foshnjëria e tutje, shqetësimet specifike të vëmendjes zakonisht fillojnë pas moshës 4 vjeçare. Informacioni nga burime të shumta në mjedise të ndryshme është i dobishëm për të përcaktuar llojin e problemit dhe ndikimin e tij në funksionim.

Anketa e prindërve/kujdestarit fillon me pyetje të hapura për të nxjerrë në pah shprehjen e shqetësimeve:

- A keni ndonjë shqetësim për bindjen e fëmijës suaj?
- Jeni të shqetësuar për nivelet e aktivitetit të fëmijës suaj?
- A mund të qetësohet fëmija juaj kur i thonë se është shumë i zëshëm?
- A mendoni se niveli i aktivitetit të fëmijës suaj po ndikon në mësimin, jetën familjare apo ndërveprimet me bashkëmoshatarët?

Kjo pasohet nga pyetje më të përqendruara të mosha:

- Sa kohë mund të fokusohet fëmija juaj në aktivitete të tilla si vaktet familjare, shikimi i televizorit, dëgjimi i tregimeve?
- A mund të kryejë fëmija juaj detyra të thjeshta pa u shpërqendruar?
- A i ndërpret shpesh fëmija juaj të tjerët dhe nuk i lejon ata të thonë atë që duan?
- A mundet fëmija juaj të presë me durim radhën e tij?
- A është fëmija juaj shpesh nervoz, i mbështjell shpesh gishtat?
- A mund të punojë fëmija juaj në grup?

## Vëzhgime/ekzaminim

- Vëzhgimet bëhen në kuadër të aktiviteteve të përshkruara në seksionet e mëparshme.
- Vëzhgimet e drejtpërdrejta të sjelljes vullnetare, impulsivitetit, nivelit të aktivitetit dhe funksionimit të fëmijës janë të dobishme sepse ato i japin vëzhguesit një informacion të veçantë, i cili mund të mos jetë i disponueshëm për disa fëmijë që nuk ndjekin ende kopshtin.
- Vëzhgimet e vëmendjes, si dhe vëzhgimet e emocioneve dhe sjelljes duhet të kryhen përgjatë një sërë detyrash/aktivitetesh të ndryshme dhe të kryhen për një periudhë më të gjatë kohore përpara se të mund të bëhet ndonjë interpretim i vlefshëm.
- Vëzhgimet në një sërë detyrash të strukturuar (verbale dhe joverbale) dhe aktivitete të pastrukturuar si lojë e lirë ose vizatim, ofrojnë informacion në lidhje me një vështirësi të mundshme në një fushë specifike zhvillimore (p.sh. të kuptuarit e dobët të gjuhës) që përfshin (ose nënvizon) vështirësinë me vëmendje.
- Vëzhgimet klinike shpesh ndikohen nga ankthi i fëmijës dhe niveli i motivimit mund të mos korrespondojë me sjelljen aktuale të fëmijës.

## **Vëmendja dhe lidhjet e saj**

### **Vëmendje gjatë dëgjimit**

### **Mbajtja e vëmendjes**

### **Shpërqëndrimi**

### **Zhvendosja e vëmendjes**

### **Impulsiviteti**

### **Niveli i aktivitetit**

### **Sjellje e padurueshme**

## **Sjelljet e vëzhguara**

Aftësia për të dëgjuar plotësisht komandat

Dëgjimi i komandave pa humbur fokusin në detyrën në fjalë

Aftësia për të mbajtur një fëmijë të angazhuar në aktivitete të plota, të synuara dhe të planifikuara

Aftësia për të shmangur shpërqëndrimet si objekte ose aktivitete të tjera të parëndësishme gjatë kryerjes së një detyre të planifikuar

Çdo zhvendosje e vëmendjes në lidhje me kohëzgjatjen ose në lidhje me një ndryshim në aktivitet

Bërja e shpejtë e komenteve, ndërprerja e të tjerëve, kapja e duarve, lëvizja me shpejtësi nga një temë në tjetrën

Rritja e aktivitetit motorik - vrapimi, ngjitja ose kërcimi edhe pse fëmijës i kërkohet të mbajë vëmendjen në detyrë

Lëvizje të panevojshme dhe të parëndësishme të krahëve/këmbëve/shputave (goditje, dridhje, dridhje), lëkundje karrige, shtrirë në karrige, duke vepruar si një klloun

## **Deficiti i vëmendjes – gjykimi dhe menaxhimi klinik**

- Shqetësimet për vëmendjen e një fëmije bëhen të rëndësishme kur ajo fillon të ndikojë në funksionimin e tyre në familje, grup bashkëmoshatarësh dhe shkollë.
- Një sjellje e tillë hiperaktive me mungesë vëmendjeje ka të ngjarë nëse ka vështirësi të vazhdueshme në disa tipare ose korrelacione të vëmendjes (të përshkruara më sipër), në mjedise të ndryshme, siç përshkruhet nga prindërit, mësuesit dhe profesionistët/kujdestarët e tjerë.
- Gjendje të ndryshme mjekësore shoqërohen me probleme të vëmendjes tek fëmijët parashkollorë, duke përfshirë epilepsinë, hipotiroidizmin, peshën e ulët në lindje, dëmtimin e dëgjimit dhe ekspozimin para lindjes ndaj teratogjenëve (sindromi i alkoolit fetal).
- Vështirësitë në sjellje, vështirësitë gjuhësore, vështirësitë e komunikimit social dhe vështirësitë e koordinimit janë të zakonshme tek fëmijët me mungesë vëmendjeje.
- Një fëmijë me shqetësime të konsiderueshme të vëmendjes kërkon vlerësim të mëtejshëm nga një pediatër/psikiatër fëmijësh dhe shpesh ka nevojë për ndihmën e një mësuesi dhe psikologu.
- Prindërve duhet t'u ofrohet ndihmë në menaxhimin e sjelljes së fëmijës së tyre dhe zhvillimin e aftësive të tyre të vëmendjes.

*Vëmendja është një proces në të cilin përzgjidhet informacioni që do të përpunohet më vonë. Habitimi tregon se vëmendja është selektive - një stimul që dikur ka tërhequr vëmendjen nuk mund të tërheqë përsëri të njëjtën vëmendje.*

## Modelet tipike të zhvillimit të emocioneve dhe sjelljes

- Nga lindja deri në 12 muaj, prindërit i ndihmojnë fëmijët të përballen me emocionet e tyre duke i qetësuar ose shpërqendruar.
- Nga mosha 12 muajsh e tutje, fëmijët fillojnë të njohin (referencimin social) dhe të respektojnë kërkesat e të rriturve. Ndonjëherë prindërit, duke injoruar shpërthimet emocionale të fëmijëve, përcjellin një mesazh se një përgjigje e caktuar emocionale nuk e tërheq vëmendjen e tyre.
- Në muajin 24, fëmijët fitojnë njëfarë vetëkontrolli për sjelljen e tyre, duke vonuar një veprim të caktuar nëse ka një kërkesë për të (nga prindi/kujdestari në shumicën e rasteve).
- Ndërsa të kuptuarit e gjuhës së fëmijëve përmirësohet, prindërit i ndihmojnë ata të menaxhojnë emocionet e tyre duke u dhënë siguri (p.sh.: e di që je i trishtuar, por do të jesh mirë), kuptim alternativ për një stimul emocional (p.sh.: nuk doja të të lëdoja) ose alternativa të tjera (për shembull: pse të mos bëjmë një kartë dhe të tregojmë se të vjen keq).
- Nga 3 vjeç, fëmijët tregojnë aftësinë për të modifikuar sjelljen bazuar në rregullat e situatës (lojë aktive në shesh lojërash/ulur dhe kushtuar vëmendje në klasë). Ata tani kërkojnë ndihmë në situata stresuese.
- Gradualisht, pas 4-5 vjetësh, kontrolli mbi shprehjen e emocioneve ndryshon dhe kalon nga kërkimi i ndihmës së jashtme në vetërregullim të brendshëm që bazohet në të kuptuarit dhe arsyetimin. Ata gjithashtu fillojnë të fshehin ose modulojnë emocionet e tyre në një mënyrë të pranueshme shoqërore.

## Emocionet dhe sjellja

*Vështirësitë me rregullimin e emocioneve dhe sjelljes janë të shpeshta dhe ndikojnë në funksionimin e përditshëm të fëmijëve. Në disa fëmijë, këto vështirësi mund të tregojnë praninë e një çrregullimi zhvillimor. Një ekzaminim dhe vëzhgim i strukturuar mund të ndihmojë në vendosjen nëse nevojitet një referim për vlerësim dhe menaxhim të mëtejshëm të gjendjes.*

## Kërkim sistematik

Fillimi dhe kohëzgjatja e shqetësimeve për vështirësitë emocionale janë shumë të rëndësishme për t'u theksuar, pasi problemet kalimtare mund të lindin si rezultat i ndryshimeve në rrethanat sociale ose fizike, si ndryshimi i vendbanimit, shëndetit ose ndryshimeve të tjera në dinamikën e familjes. . Shqetësimet e sjelljes zakonisht fillojnë nga viti i dytë e tutje. Informacioni rreth sjelljes në mjedise të ndryshme, për shembull në shkollë ose grup lojërash, informacione sociale si dinamika e familjes dhe mënyra se si anëtarët e ndryshëm të familjes reagojnë ndaj problemit janë të dobishme për të përcaktuar llojin e problemit dhe aspektin funksional të tij.

Intervista e prindërve/kujdestarit fillon me pyetje të hapura për të nxjerrë disa shqetësime:

- Jeni të shqetësuar për sjelljen e fëmijës suaj? Nëse po, ku qëndron problemi i sjelljes, sa kohë ka që po ndodh dhe çfarë e shkakton sjelljen dhe si e trajtoni atë?
- Nëse fëmija juaj është agresiv, dmth shpesh grindet me fëmijët e tjerë, lëndon të tjerët apo vepron keqdashës ndaj të tjerëve?
- Jeni të shqetësuar se fëmija juaj është i pakënaqur, i trishtuar apo duke qarë? Nëse po, për sa kohë?
- A duket shpesh fëmija juaj i shqetësuar? Nëse po, në cilat situata?
- Jeni të shqetësuar se fëmija juaj është i turpshëm? Nëse po, në cilat situata?
- A ka lënduar ndonjëherë veten me qëllim fëmija juaj?

## Vëzhgimi (ose ekzaminimi i prindit/kujdestarit)

Fëmijët shprehin ndryshime të shpeshta në ndjenjë, humor, ankth dhe frikë me shprehjen e fytyrës, gjestet, zërin dhe fjalët, për shembull kur emocionohen kur luajnë me një lodër dhe mërziten kur nuk marrin diçka që duan; duke u fshehur pas prindërve të tyre përpara se të fillojnë gradualisht të marrin pjesë në aktivitete. Interpretimi i një emocioni është shpesh një vendim subjektiv. Sjellja e vëzhguar duhet së pari të vihet në dukje përpara se të përshkruhet interpretimi i prindit dhe i vëzhguesit. Çdo ndryshim në sjellje vihet re nga një ndryshim në aktivitet, situatë ose ndonjë ndërveprim midis prindit dhe fëmijës.

- Çfarë mendoni se e shkaktoi sjelljen?
- Si ka reaguuar prindi/kujdestari?
- Sa zgjati sjellja?
- Çfarë ndihmoi në menaxhimin e saj?
- Si ndikoi sjellja në kryerjen e detyrave nga fëmija?



## Vëzhgimi i rregullimit emocional të fëmijës

Shprehja emocionale dhe sjellja vërehen duke ekzaminuar çdo fushë zhvillimi. Megjithatë, këto vëzhgime kryhen më së miri në shtëpi, kopsht fëmijësh, shkollë ose kënd lojërash/lëkundje. Vlefshmëria dhe dobia e vëzhgimeve rritet duke përsëritur vëzhgimet duke iu përmbajtur parimeve të mëposhtme:

- Vëzhgimi i sjelljes dhe kontekstit. Konteksti është shpesh ndikimi më i rëndësishëm në sjelljen e një fëmije.
- Shmangia e pritshmërive të mëparshme në lidhje me disa sjellje nga fëmija sepse mund të ndikojë në mënyrën se si ne sillemi ndaj fëmijës.
- Bërja e vëzhgimeve objektive dhe shmangia e përfundimeve dhe supozimeve, për shembull: "fëmija ia mori lodrën vëllait/motrës" në vend të "fëmija sillej me egoizëm" ose "fëmija po qante" në vend të "fëmija ishte i trishtuar". , ose "fëmija vraponte nëpër dhomë shumicën e kohës" në vend të "fëmija ishte hiperaktiv". Interpretimet e sjelljeve të vëzhguara mund të kërkojnë sintezën e informacionit nga informatorë të shumtë në rrethana të ndryshme.
- Detyrat që i ofrohen fëmijës kur sjellja e tij/saj bëhet negative duhet të jenë të përshtatshme nga ana zhvillimore (të përshtatshme sipas zhvillimit).
- **Rregullim i dobët emocional – konsiderata për përballimin.**
- Shkaku më i zakonshëm i rregullimit të dobët emocional është ndërveprimi ndërmjet faktorëve që lidhen me fëmijën dhe streseve mjedisore që ndodhin si pasojë e mosfunksionimit të prindërimit ose familjes, kushteve të këqija socio-ekonomike dhe kërkesave që rrjedhin nga situata ose detyra.
- Shumica e sjelljes mund të ndryshohet - duke ndihmuar fëmijën dhe prindërit, si dhe duke menduar për mënyrat për të reduktuar stresin. Shpesh kërkohet një qasje shumëdisiplinore që përfshin profesionistët e shëndetit të kujdesit parësor, mësuesit dhe shërbimet e fëmijëve dhe familjes për të adresuar shqetësimet e rëndësishme.
- Fëmijët me çrregullime zhvillimore mund të kenë vështirësi në gjenerimin e sjelljeve alternative si rezultat i paralajmërimeve dhe kufijve të vendosur nga kujdestarët; Këta fëmijë mund të kenë nevojë për teknika specifike ndërhyrjeje, për shembull përdorimi i mbështetjes vizuale për fëmijët me ASD.
- Një ndryshim në sjelljen e fëmijës me një ndryshim në kërkesat e një detyre të caktuar ose një ndryshim në llojin e aktivitetit, për shembull kalimi nga ndërveprimet verbale në ato joverbale të bazuara në lojë, mund të tregojë se ka një vështirësi zhvillimi tek fëmija. . Fëmija thjesht mund të shmangë përvojën ose dështimin duke refuzuar ose duke bërë devijime, për shembull duke u bërë agresiv.

## Vëzhgimi i ndërveprimit prind-fëmijë

Ndjeshmëria e prindërve dhe reagimet e tyre ndaj sjelljes së fëmijës janë tregues të rëndësishëm të ndërveprimit prind-fëmijë. Negativiteti i prindërve ndaj fëmijës, i cili mund të shprehet në përshkrimin e tyre për fëmijën ose të shihet në përshkrimin e papërshtatshëm të sjelljes së fëmijës, për shembull: të besosh se fëmija po bën diçka me qëllim për ta mërëzitur atë, mund të jetë shkak për shqetësim. . Megjithatë, duhet mbajtur mend se vëzhgimet e ndërveprimeve fëmijë-prind në mjedis të strukturuar ose artificiale mund të mos jenë përfaqësuese të atyre që ndodhin normalisht në shtëpi dhe një interpretim i thjeshtuar i ndërveprimit prind-fëmijë mund të bëjë më shumë dëm sesa mirë.



Vëzhgimet mund të bëhen në:

### Fëmijë

- Kërkimi i afërsisë pas një përvoje stresuese;
- shfaqja e dashurisë ndaj prindërve;
- Çdo sjellje negative ndaj prindërve, për shembull: shmangie ose tërheqje;
- Përpjekje të vazhdueshme për të kontrolluar prindërit, për shembull duke i ndëshkuar ose duke bërë kërkesa;
- Kërkimi i afërsisë ose dashurisë së panevojshme nga të rriturit e panjohur.

### Prindi

- Si i afrohet ose si reagon prindi ndaj fëmijës, p.sh.: përshëndetja ose kërkimi i afërsisë fizike (përqafimi, ngushëllimi);
- Përgjigja e tyre emocionale, për shembull: të qenit i lumtur/pozitiv ose i frikësuar/i pasigurt;
- Janë të qëndrueshëm ose të paqëndrueshëm në përgjigjet e tyre, për shembull: inkurajimi dhe lavdërimi ose tallja dhe ngacmimi ose tërheqja e fëmijës prej tyre;
- Shfaqja e ndryshimeve të papritura të humorit ose dhënia e sinjaleve kontradiktore për fëmijën – ftesa dhe më pas refuzimi i fëmijës ose tallja me ankthin e fëmijës;
- Demonstrimi i një mjedisi me kufizime dhe shpërblime të përshtatshme për sjelljen e fëmijës;
- Shfaqja e ndonjë konfuzioni të roleve, për shembull: lutja e fëmijës, ose kërcënimi për të qarë (nga prindi) ose biseda me fëmijën sikur të ishte një partner i rritur.

=

Përshkrimet e prindërve për fëmijën ofrojnë gjithashtu informacion të rëndësishëm klinik në lidhje me marrëdhënien prind-fëmijë. Pikat kryesore që do të ngrënë shqetësime në lidhje me marrëdhënien prind-fëmijë janë:

- Mungesa e përshkrimit pozitiv të fëmijës;
- Përshkrimi indiferent, armiqësor ose jopersonal i fëmijës;
- Shprehja e turpërimit, fajit ose zhgënjimit në lidhje me fëmijën;
- Shprehja e zemërimit, armiqësisë ose zhgënjimit në lidhje me nevojat e fëmijës, përshkrimi i tij si barrë për prindërit, ose dështimi për të imagjinuar nevojat e fëmijës;
- Përshkrimi i fëmijës si mik, bashkëmoshatar ose i besuar;
- Moskoordinim midis përshkrimit të bukur të ndjenjave që japin prindërit përballë përshkrimit armiqësor të fëmijës.

<b>Metodat e matjes së sjelljes tek fëmijët</b>		
Metoda	Përparësitë	Disavantazhet
Vëzhgimi natyror	Vëzhgon sjelljen e fëmijës në mjedisin e tij natyror	Vështirë për të identifikuar sjelljen që është e rrallë ose sjellje që ndodh në një mjedis privat
Vëzhgim i strukturuar	Mund të përdoret për të vëzhguar sjelljen që ndodh rrallë ose që ndodh në një mjedis privat	Mund të jetë i pavlefshëm nëse cilësimi i strukturuar shtrembëron sjelljen
Një model i sjelljes së detyrës	Mund të përdoret për të studiuar një numër të madh sjelljesh të ndryshme	Mund të jetë e pavlefshme nëse detyra nuk shkakton sjelljen që ndodh në mjedisin natyror.
Vetëvlerësimi	Mund të përdoret për të studiuar një numër të madh sjelljesh të ndryshme	Mund të jetë i pavlefshëm sepse fëmijët mund të japin përgjigje të gabuara për shkak të harresës ose paragjykit.

Ekzaminimet fizike kryhen nga një praktikues i kualifikuar siç duhet, për shembull: pediatër, infermiere, psikiatër fëmijësh ose neurolog pediatrik - kryesisht për të gjetur shkakun dhe/ose anomali të tjera që lidhen me çrregullimet e zhvillimit..

Ekzaminimi fizik ka një rol të kufizuar, por të rëndësishëm në vlerësimin klinik të fëmijëve me probleme të mundshme zhvillimore. Mund të kontribuojë në:

- Sigurimi i të dhënave për shkakun e dëmtimit të zhvillimit, për shembull tipare dismorfike që kërkojnë teste gjenetike, perimetër të vogël të kokës në sindromën fetal alkoolik dhe, më rrallë, shenja anormale të lëkurës që tregojnë sklerozën tuberoze
- Identifikimi i çdo dëmtimi neurologjik të shoqëruar me dëmtimin e zhvillimit të treguar, për shembull: lëvizjet jonormale të syve, kokën e madhe, tipare të ashpra, hipotoni dhe probleme cerebelare dhe dobësi muskulare proksimale në distrofinë muskulare Duchenne.
- Identifikimi i shkakut të një ndryshimi në sjellje tek fëmijët që nuk janë në gjendje të komunikojnë verbalisht, për shembull: kapsllëk, abscese të rënda të kyçeve ose dhëmbëve.
- Lëndimet e shkaktuara nga vetja mund të vërehen te disa fëmijë me çrregullime të zhvillimit, për shembull: kafshimi i gishtit, tërheqja e flokëve, fërkimi i syve.
- Dhënia e informacionit në lidhje me kujdesin ose neglizhencën (përsa i përket higjienës, rritjes) ose shenjave të abuzimit fizik.

*Shenjat e lehta neurologjike (psh: dysdiadochokinesis, lëvizje në pasqyrë) Shpeshhasen tek fëmijët të moshës parashkollore me vështirësi zhvillimore por janë të paspecifikuara për qëllime dijagnostikuese.*

## EKZAMINIM FIZIK

*Klinicisti që bën testin u shpjegon qëllimin prindërve, u tregon atyre se çfarë është bërë dhe ndan rezultatet me prindërit dhe klinikistët e tjerë, nëse është e nevojshme.*

*Aspektet më të rëndësishme të ekzaminimit fizik të fëmijëve me shqetësime zhvillimore janë:*

- *A duket fëmija i përkujdesur?*
- *Të ushqyerit dhe rritja – lartësia dhe pesha – të përcaktohen sipas hartës së rritjes së OBSH-së.*
- *Tiparet dismorfike.*
- *Ecje ataksike.*
- *Vëzhgimi nëse fëmija mund të marrë diçka nga dyshemeja, gjë që përjashton dobësinë proksimale.*
- *Lëvizjet jonormale të syve.*
- *Reflekse jonormale, ton, forcë, qëndrim dhe lëvizje.*
- *Çdo lëvizje motorike stereotipike e lidhur, tik motorik ose vokal.*
- *Çdo dëshmi që sugjeron lëndim të paqëllimshëm.*

Duke filluar nga fundi i fëmijërisë, fëmijët fillojnë të zhvillojnë aftësi të pavarura të vetë-kujdesit. Praktikave kulturore dhe familjare, pikëpamjet për vlerën e pavarësisë në aktivitetet e jetës së përditshme dhe shqetësimi për sigurinë, të paktën në një farë mase, gjithashtu ndikojnë se si fëmijët mësojnë për kujdesin ndaj vetes. Megjithatë, është e dobishme të pyesni për këto aftësi pasi ato lidhen me aftësinë e përgjithshme njohëse të fëmijës dhe gjithashtu japin informacion për çdo stres që lidhet me kujdesin e fëmijëve në shtëpi.

Përpjekjet fillestare të fëmijëve lidhen me të ushqyerit dhe fillojnë duke treguar nevojën për të kapur shishen ose lugën (6 muaj). Në muajin e 9-të ata mund të mbajnë, kafshojnë dhe përtypin ushqim të tillë si një biskotë ose banane dhe mund të kapin një lugë - por arrijnë një përpjekje të çrregullt për t'u ushqyer vetëm pas 12 muajsh. Përafërsisht në të njëjtën kohë, ata mund të pinë nga një filxhan (në mënyrë më efektive deri në 18 muaj) dhe gjithashtu fillojnë të ndihmojnë (të marrin pjesë) në veshjen, p.sh. duke zgjatur dorën për të veshur mëngën dhe këmbën e këpucëve. Deri në moshën 2 vjeçare ata mund të ushqehen me kompetencë me një lugë dhe të pinë nga një filxhan - vendosin filxhanin pa u derdhur. Ata shprehin edhe nevojat e tyre për tualet gjatë kësaj periudhe. Neofobia e ushqimit (refuzimi për të provuar ushqime të reja) është e zakonshme tek fëmijët midis 18 muajsh dhe 3 vjeç, por mund të shkaktojë shqetësim të konsiderueshëm tek kujdestarët

Fëmijët fillojnë të përdorin pirunin dhe lugën në moshën 3-3,5 vjeç. Ata përdorin një thikë dhe pirun me kompetencë deri në moshën 5-vjeçare. Në moshën 3,5-4 vjeç ata mund të lajnë duart dhe mund të zhvishen dhe të vishen vetë me pak mbikëqyrje. Në moshën 5 vjeç, fëmijët zakonisht mund të ushqehen, të vishen/zhvishen dhe të lajnë dhëmbët në mënyrë të pavarur.

## Vlerësimi sistematik

Bisedat me prindërit fillojnë me pyetje të hapura për të nxjerrë ndonjë shqetësim:

- A keni shqetësime për ushqyerjen, përtypjen ose gëlltitjen e fëmijës suaj?

- Mendoni se fëmija juaj është pak a shumë i pavarur se fëmijët e tjerë të së njëjtës moshë?

Tabela e mëposhtme është marrë duke u bërë pyetje prindërve në lidhje me vetëkujdesin dhe pavarësinë, në lidhje me moshën e fëmijës:

## KUJDESI PËR VETEN DHE PAVARËSINË

*Shumica e informacionit në lidhje me aftësitë e Mbledhja e kujdesit për veten nga prindërit/kujdestarët lite, edhe pse disa praktika hijeshitë do të jenë të mundshme aftësia për të vëzhguar drejtpërdrejt situatat fryrëse në të cilat fëmija do t'i tregojë mënyrat e të ngrënit, të pirit, veshja dhe përdorimi në tualet.*

## Aftësitë për vetëkujdes

Gama e pritshme e moshës	
<b>A përpiqet fëmija juaj të mbajë një shishe/filxhan/filxhan për të pirë?</b>	6-9 muaj
<b>A mban fëmija juaj ndonjë ushqim, si biskotë apo banane, për të ngrënë?</b>	8-10 muaj
<b>A ndihmon fëmija juaj me veshjen/zhveshjen, p.sh. duke ngritur krahët apo duke ngritur këmbën?</b>	12-18 muaj
<b>A ushqehet fëmija juaj me lugë?</b>	15-24 muaj
<b>A pi fëmija juaj nga një filxhan dhe e vendos përsëri pa u derdhur?</b>	12-24 muaj
<b>A mund të hajë fëmija juaj me pirun dhe/ose thikë?</b>	3-4 vjet
<b>Sa i pavarur është në gjendje të vishet fëmija juaj tani?</b>	I pavarur nga mosha 5 vjeçare
<b>A mund të lajë fëmija juaj duart dhe t'i fshijë me një peshqir?</b>	
<b>A mundet fëmija juaj të lajë dhëmbët në mënyrë të pavarur?</b>	
<b>A mund ta përdorë fëmija juaj tualetin në mënyrë të pavarur?</b>	

## Devijimet nga standardet e parashikuara nga mosha kalendarike

Shumica e ndryshimeve në aftësitë e vetë-ndihmës dhe të pavarur mund t'i atribuohen kontekstit socio-kulturor. Megjithatë, çrregullimet neurologjike dhe zhvillimore që ndikojnë në zhvillimin e përgjithshëm, perceptimin dhe koordinimin e lëvizjeve mund të rezultojnë në vonesa të konsiderueshme ose vështirësi specifike p.sh. kollitje/mbytje gjatë gëlltitjes. Ndihma e mëtejshme duhet të merret për:

- Çdo shqetësim në lidhje me ushqyerjen ose gëlltitjen e foshnjës
- Mungesa e interesit ose aftësisë për të ushqyer veten mbi moshën 2 vjeç
- Mungesa e kontrollit të sfinkterit mbi moshën 3 vjeçare.
- Këmbëngulje e ngurtë në rutinat e vetë-imponuara të vetë-kujdesit, duke përfshirë ndjekjen e dietave rreptësisht të kufizuara.

<b>Shkalla e zhvillimit motorik, 0-12 muaj</b>	
<b>Një i porsalindur</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Lëviz kokën nga një pozicion qendror në anë</li> <li>- Gjymtyrët janë në një pozicion krejtësisht të përkulur</li> <li>- Lëvizjet zvarritëse reflekse</li> <li>- Mban kokën anash, pa një anë të privilegjuar (në pozicion shtrirë)</li> <li>- Lëviz në mënyrë alternative, pa një anë të privilegjuar</li> <li>- Kur vendoset në një pozicion ulur, ngre kokën përpara dhe mbrapa, për një (1) sekondë</li> <li>- Reagimi primitiv i të mbështeturit në këmbë: shtrirje e ijeve dhe gjunjëve kur ngriheni në këmbë</li> <li>- Lëvizje automatike si hapa gjatë ndërrimit të peshës së alternuar</li> </ul>
<b>Fundi i muajit të parë</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Mban kokën drejt për të paktën 3 sekonda</li> <li>- E vendosur në një pozicion shtrirë, e mban kokën anash për 10 sekonda</li> </ul>
<b>Fundi i muajit të 2-të</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Ngre kokën në një kënd prej të paktën 45°</li> <li>- Mban kokën drejt për të paktën 10 sekonda</li> <li>- Mban kokën në një pozicion ulur për të paktën 5 sekonda</li> <li>- Faza e tranzicionit: reaksionet e animit dhe automatizmi në ecje ndalojnë gradualisht</li> </ul>
<b>Fundi i muajit të 3-të</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Ngre kokën midis 45° dhe 90°</li> <li>- Mban kokën drejt për të paktën 1 minutë</li> <li>- Mbështet në të dy parakrahët</li> <li>- Ijet janë kryesisht pjesërisht të zgjatura</li> <li>- Në pozicion ulur, mban kokën drejt për të paktën 30 sekonda</li> <li>- Koka nuk bie mbrapa kur e ngrit fëmijën në një pozicion fluturues</li> <li>- Kur vendost në një pozicion në këmbë, këmbët janë të përkulura</li> <li>- Pas ngritjes së kokës në pozicionin e stomakut, ul kokën ngadalë në drejtim të dyshekut (nuk e lë të bjerë vetë)</li> </ul>
<b>Fundi i muajit të 4-të</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Mbështetje e sigurt në parakrah</li> <li>- Kur tenton tërheqje (tërheqje e lehtë deri në 45°), ai ngre kokën dhe ngre butësisht këmbët e tij të përkulura butësisht</li> <li>- Kur prek sipërfaqen, ndalon pozicionin e përthyer të këmbëve dhe drejton gjunjët dhe kyçet</li> </ul>
<b>Fundi i muajit të 5-të</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Thyen pozicionin e mbështetjes në parakrah duke ngritur krahun</li> <li>- Përsërit lëvizjet e shtrirjes së këmbëve (noti)</li> <li>- Mban kokën kur është në pozicion ulur dhe kur trangu është i anuar në një anë</li> <li>- Mbështetet në majat e gishtave të këmbës</li> </ul>
<b>Fundi i muajit të 6-të</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Mbështetet me krahë të shtrirë në një pëllëmbë të hapur ose gjysmë të hapur</li> <li>- Kur ekzaminuesi ngre bazën anash, ai ul krahun dhe këmbën që janë në një pozicion më të lartë (reagimi i ekuilibrit)</li> </ul>

	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Kur përpiqet të tërheqë, ai përkul butësisht të dy krahët</li> <li>- Ka kontroll të mirë të kokës në pozicionin ulur kur përkulni trungun në të gjitha drejtimet</li> <li>- Zgjat këmbët në gjunjë dhe ijë, duke marrë peshën e trupit mbi vete për të paktën 2 sekonda (pa u mbështetur)</li> <li>- Thjesht tërhiqet nga një pozicion i shtrirë në një pozicion ulur (shtron supet dhe ngre kokën)</li> <li>- E vendosur në një pozicion ulur të mbështetur, kapet për një objekt/lodër</li> <li>- Zvarritje ushtari</li> </ul>
<b>Fundi i muajit të 7-të</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Mban njërën dorë mbi tapet për të paktën 3 sekonda</li> <li>- Aftësia e duarve për të kërcyer</li> <li>- Kthehet në mënyrë aktive nga pozicioni i shpinës në pozicionin e stomakut</li> <li>- Në një pozicion të shtrirë ai luan me këmbët e tij (koordinimi sy-dorë)</li> <li>- Luan në një sipërfaqe të fortë nëse dikush e mban nga trangu</li> </ul>
<b>Fundi i muajit të 8-të</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Faza kalimtare në lidhje me zhvillimin e zvarritjes dhe ecjes (shih muajin e 7-të dhe të 9-të)</li> <li>- Ngrihet nga një pozicion i shtrirë kur gishtat janë zgjatur</li> <li>- Ulet për të paktën 5 sekonda nëse mbahet nga përpara</li> </ul>
<b>Fundi i muajit të 9-të</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Ulet në mënyrë të pavarur për të paktën 1 minutë</li> <li>- Qëndron për të paktën 30 sekonda, duke marrë peshën e trupit mbi vete, nëse mban të dyja duart.</li> <li>- Zvarritet në duar dhe gjunjë</li> <li>- Kalon nga një pozicion në këmbë në një pozicion ulur pa rënë</li> </ul>
<b>Fundi i muajit të 10-të</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Lëkundje në duar dhe gjunjë</li> <li>- Në mënyrë të pavarur drejtohet nga një pozicion i shtrirë në një pozicion ulur, duke u mbajtur pas pjesëve të mobiljeve</li> <li>- Ulje e gjatë: uletlirshëm, shpina është e drejtë dhe këmbët janë të shtrira butësisht</li> <li>- Qëndron në mënyrë të pavarur duke u mbajtur mbi një objekt</li> <li>- Zvarritet i pakoordinuar</li> <li>- Nga pozicioni zvarritës duke mbështetur ijën, drejton trungun dhe kalon në pozicion ulur</li> </ul>
<b>Fundi i muajit të 11-të</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Zvarritet në duar dhe gjunjë me koordinim të kryqëzuar përpara dhe prapa të sigurt gjatë qëndrimit të gjatë ulur (muaji i 11-të dhe i 12-të)</li> <li>- Ngrihet në mënyrë të pavarur, duke u mbajtur pas pjesëve të mobiljeve</li> <li>- Lëvizjet e alternuara të këmbëve në vend dhe anash</li> <li>- Bën hapa përpara duke mbajtur të dyja duart</li> </ul>
<b>Fundi i muajit të 12-të</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Zvarritje të sigurt</li> <li>- Barashpeshë të sigurt gjatë qëndrimit ulur</li> <li>- Ecën duke u mbajtur pas pjesëve të mobiljeve</li> <li>- Bën hapa përpara duke mbajtur një dorë</li> </ul>



<b>Shkalla e zhvillimit motorik të madh, 1-5 vjet</b>	
<b>12 muaj</b>	- Lëviz duke u mbajtur pas mobiljeve - Mbahet pas mobiljeve, gjunjëzohet për të ngritur një objekt nga dyshemeja pa rënë në dysheme
<b>13 muaj</b>	- Ecën vetëm 10 hapa (Intervali i ecjes varion nga mosha 9-18 muajshe)
<b>14 muaj</b>	- Qëndron për të paktën 5 sekonda
<b>15 muaj</b>	- Ecën vetëm 10 hapa - (Meret mesatarisht. Intervali i ecjes varion nga mosha 9-18 muajshe)
<b>16 muaj</b>	- Përkulet dhe drejtohet
<b>17 muaj</b>	- Vrapon përreth
<b>18 muaj</b>	- Bën tre hapa prapa - Përpiqet të ngjitet në një karrige për të rritur për t'u ulur
<b>19 muaj</b>	- Ngjit tre shkallë duke u mbajtur me të dyja duart
<b>21 muaj</b>	- Zbret shkallët duke u mbajtur me të dyja duart
<b>22 muaj</b>	- Godit topin pa e mbajtur atë
<b>23 muaj</b>	- Ngjit shkallët duke mbajtur njëren dorë
<b>24 muaj</b>	- Baza e këmbëve gjatë ecjes ngushtohet, këmbët janë vetëm pak të larguara - Duart lëvizin në mënyrë reciproke me këmbët - Fillon të vrapojë me kujdes - Hedh një top me dorë të ngritur
<b>25 muaj</b>	- Zbret shkallët duke u mbajtur me njëren dorë
<b>31 muaj</b>	- Kërcen me të dyja këmbët
<b>33 muaj</b>	- Ngjit shkallët, bën një hap alternativ, duke u mbajtur me njëren dorë
<b>36 muaj</b>	- Qëndron në njëren këmbë për 1 sekondë pa u mbajtur - Kap një top të madh të hedhur - Ecën 5 hapa për rresht
<b>37 muaj</b>	- Zbret shkallët duke bërë një hap duke u mbajtur në njëren dorë
<b>40 muaj</b>	- Ecën 3 hapa në thembra
<b>44 muaj</b>	- Kërcen një lartësi prej 5 cm me një hap të alternuar
<b>45 muaj</b>	- Kapërcen një gjatësi prej 20 cm
<b>48 muaj</b>	- Hedh topin me dorë të ngritur në drejtim të shokut të skuadrës në një distancë prej afërsisht 2 metra - Hip në njëren ose tjetren këmbë të paktën një herë pa humbur ekuilibrin

	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Kërcen përpara me të dyja këmbët së bashku në një distancë më të vogël se 1 metër</li> <li>- Ruan ekuilibrin duke qëndruar në njëren këmbë për të paktën 5 sekonda</li> </ul>
<b>57 muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Ecën në majë të gishtave për një gjatësi prej afërsisht 4 metra</li> <li>- Hip në njëren këmbë për një gjatësi prej 2 metrash pa e vendosur këmbën tjetër në dysHEME</li> <li>- Kërcen mbi një pengesë me një hap të alternuar</li> </ul>

<b>Shkalla e zhvillimit të aftësive motorike fine, 0-12 muaj</b>	
<b>i porsalindur</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Pëllëmbët janë kryesisht të mbyllura</li> <li>- Refleks i theksuar i kapjes</li> </ul>
<b>2 muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Faza kalimtare: pëllëmbët shpesh janë pjesërisht të hapura</li> </ul>
<b>3 muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Lëviz dorën me një pëllëmbë gjysmë të hapur në drejtim të një objekti të kuq që i ofrohet</li> <li>- Ndjek lëvizjet e duarve të veta</li> </ul>
<b>4 muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Duart janë shpesh të hapura</li> <li>- Duart po luajnë me njëra-tjetrën</li> <li>- Vendos një lodër në gojë (koordinimi dorë-gojë)</li> </ul>
<b>5 muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Kur mbahet në prehër, në një pozicion ulur, zgjat për një lodër që është në fushën e shikimit, pavarësisht nëse e ka arritur atë më parë.</li> <li>- Drejton dorën nga lodra dhe e ndjen atë (koordinim sy-dorë)</li> </ul>
<b>6 muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Kapja fillestare e një sendi me të dyja duart zëvendësohet me kapjen me njëren dorë</li> <li>- Merr me vetëdije një lodër të ofruar dhe e mban deri në 1 minutë</li> <li>- Kapje palmare me të gjithë sipërfaqen e pëllëmbës dhe me gishtin e madh të zgjatur</li> <li>- Lëviz një lodër nga një dorë në tjetrën</li> <li>- Merr një objekt të vogël nga një bllok me një dorë</li> <li>- Godet një objekt nga dysHEMEJA ose tavolina</li> </ul>
<b>7 dhe 8 muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Kap një kub me të dyja duart dhe me vetëdije i mban në pëllëmbë për një kohë të shkurtër</li> <li>- Merr një pllakë të vogël me gishta dhe gishtin e madh të shtrirë pa prekur pëllëmbën</li> </ul>
<b>9 muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Lëshon me dashje një send</li> <li>- Hulumton duke përdorur gishtin tregues</li> <li>- E lëshon një objekt në një dysHEM pa e hapur pëllëmbën para kohe</li> </ul>
<b>10 muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- kapje si pincetë</li> <li>- Kap objekte të vogla me gishtin tregues dhe gishtin e madhgodit një kub në tjetrin disa herë</li> </ul>
<b>11 dhe 12 muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Kapja është si darrë</li> <li>- Kap objekte të vogla me gishtin tregues dhe gishtin e madh të mbledhur</li> <li>- Lëshimi i kontrolluar i presionit të dorës (vendos një kub mbi tjetrin)</li> </ul>

<b>Shkalla e zhvillimit të aftësive të motorike fine, 1-5 vjet</b>	
<b>12 muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Kapje me të dyja pëllëmbët sikur me darrë</li> <li>- Vendosi një lodër të vogël pa e lëshuar atë</li> <li>- Hedh një top të vogël me një lëvizje të vogël të dorës përpara</li> <li>- Shtynë karrocë shtytëse (lodër) 10 cm</li> </ul>
<b>16 muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Godit ose shkarravit me laps në një fletë</li> </ul>
<b>17 muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Liston 2 (dy) faqe të një libri me figura me ndihmë për të mbështetur faqet</li> <li>- Vendosi 3 (tre) kube njëri mbi tjetrin</li> <li>- Vendosi 2 (dy) unaza në një stendë</li> </ul>
<b>19 muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Shkarravin viza në një fletë</li> </ul>
<b>21 muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Tërheq një fije / kordon në një rruazë</li> </ul>
<b>24 muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Tërheq një dorezë dere</li> <li>- Liston faqet e librit një nga një</li> <li>- Shkarravin vija spirale</li> <li>- hap kapakët/vidhat</li> </ul>
<b>25 muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Ndërton një kullë prej 5 kubesh</li> </ul>
<b>26 muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Vendosi 3 (tre) cung në një kuti të vogël</li> </ul>
<b>28 muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Rimbështjell një lodër që mbështjelljet</li> </ul>
<b>29 muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Rradhit një rruazë të madhe në një varg</li> <li>- E kthen çelësin në derë</li> </ul>
<b>32 muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Ndërton një kullë prej 7 (shtatë) kubesh</li> </ul>
<b>35 muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Rrotullon Kapakë dhe vidha</li> </ul>
<b>36 muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- rradhit 4 (katër) rruaza të mëdhaja në perë</li> </ul>
<b>37 muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Vizaton me laps mbi vija të vizatuara</li> <li>- Ndërton një kullë prej 9 (nëntë) kubesh</li> <li>- Formon një sallam plastelinë në tavolinë</li> <li>- Pren me gërshërë me 2 (dy) lëvizje</li> </ul>
<b>38 muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Rivizaton një rreth</li> </ul>
<b>42 muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Përdor një dorezë me trekëmbësh kur përdor një mjet shkrimi</li> </ul>
<b>48 muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Zbërthen/mbërthen butonat e mëdhenj</li> <li>- Pret me saktësi një vijë të drejtë me gërshërë</li> <li>- Rivizaton një katror (një cep mund të jetë i mpirë ose i rumbullakosur)</li> </ul>
<b>60 muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Vizaton saktë një katror dhe një trekëndësh (vizatim i një shtëpie)</li> </ul>

<b>Shkalla e zvillimit të perceptimit, 0-12 muaj</b>	
<b>i porsalindur</b>	- Tregon një reagim të indinjuar ndaj stimujve ekstremë të dritës dhe zërit
<b>Fundi i muajit 1</b>	- Ndjek një lodër drejt pamjes nga të dyja anët deri në 45°
<b>Fundi i muajit të 2-të dhe të 3-të</b>	- Gjurmon kur prindi lëviz nga një vend në tjetrin në dhomë - Me një vështrim ndjek një lodër e vendosur në një distancë prej 25 cm, nga një skaj i cepit të syrit në tjetrin. - Reagon ndaj zhurmës së ziles duke mbajtur shikimin ose lëvizjen - I vendosur në shpinë, ndërsa i tregon një lodër, ai bën lëvizje me duar sikur të arrijë lodrën.
<b>Fundi i muajit të 4-të</b>	- Observon lodrat në dorë - Shikon një lodër që prindi e lëviz ngadalë në një distancë prej 25 cm - Vëzhgon ose fut në gojë një lodër që i jepet në dorë
<b>Fundi i muajit të 5-të</b>	- Kërkon se nga vjen burimi i një tingulli specifik
<b>Fundi i muajit të 6-të</b>	- Shikon lodrën e rënë - Përpiqet të gjejë një lodër të rënë, nëse ajo është ende në fushën e shikimit - Lëviz një lodër nga njëra dorë në tjetrën - Luan duke goditur lodrën nga tavolina ose nëse mban dy sende në secilën dorë, godet individualisht sendet nga njëri-tjetri.
<b>Fundi i muajit të 7-të dhe të 8-të</b>	- Përpiqet të arrijë një objekt që mund të arrihet vetëm duke ndryshuar pozicionin - Fillon të kuptojë shkakun dhe pasojën: bie zile - Merr 2 (dy) objekte në secilën dorë individualisht dhe i mban ato për rreth 1 (një) minutë.
<b>Fundi i muajit të 9-të</b>	- Vëren një kub në një kuti dhe zgjat dorën për ta kapur atë - Tërheq një lodër të dëshiruar në një fije - Përhershmëria e objektit- fillon të kërkojë një objekt plotësisht të fshehur - Shkak/pasojë: shtyp butona të mëdhenj për të aktivizuar lodrën muzikore - Gjen një lodër që është parë aty ku është plotësisht e fshehur (nën pecetë ose letër)
<b>Fundi i muajit të 10-të dhe të 11-të</b>	- Hedh me dashje lodrat - Prek detajet e lodrave me gishtin tregues - Përdor objekte të ngjashme për të njëjtin qëllim (përdor një telekomandë si telefon)
<b>Fundi i muajit të 12-të</b>	- Hedh pllaka të vogla në një kuti, një nga një - Lëviz një makinë lodër - Imiton vendosjen e një objekti të vogël në një kuti - Imiton një shkarravitje të shkurtër me shkumësa në një fletë

<b>Shkalla e zhvillimit të perceptimit, 1-5 vjet</b>	
<b>12 muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Tërheq një fije për ta afruar lodrën</li> <li>- Kopjon veprimin e vendosjes së një objekti në një kuti (mund të mos e lëshon objektin në kuti fare)</li> </ul>
<b>13 muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Asocijacione: kur mban një laps kërkon një fletë letre</li> </ul>
<b>14 muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Vendos disa objekte të vogla në një kuti njëra pas tjetrit (mund të kopjojë edhe veprimin)</li> <li>- Njih funksionin e objekteve të njohura, p.sh. Me një krehër, kreh flokët</li> <li>- Me model, përpiket të arrijë një objekt në një mënyrë alternative, p.sh. për të kapur një send me një lugë</li> </ul>
<b>15 muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Vendos kapakun në një kuti të përshtatshme</li> </ul>
<b>18 muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Përmbys një shishe/kuti të gjatë për të tërhequr një objekt brenda shishes</li> </ul>
<b>20 muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Vendos një cilindër në një tjetër (mund të jenë dy gota me madhësi të ndryshme)</li> <li>- Kopjon të paktën dy shprehje të fytyrës: hapjen/mbylljen e gojës, pulsimin e syve, prekjen e faqeve</li> <li>- E kthen në pozicionin e duhur një objekt që i jepet mbrapsht, p.sh. lugë, filxhan, shishe</li> <li>- Përdor një mënyrë alternative për të arritur një objekt të dëshiruar, p.sh. merr një karrige dhe ngjitet mbi të</li> </ul>
<b>22 muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Hap një shishe/kavanoz për të hequr një objekt të vogël</li> </ul>
<b>25 muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- rradhit unaza të vogla dhe të mëdha</li> </ul>
<b>28 muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Vendos 3 (tre) cilindra druri brenda njëri-tjetrit</li> <li>- I kthen objektet në vendin ku i ka marë</li> </ul>
<b>30 muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Përputh objektet/kartat sipas ngjyrës</li> <li>- Përsërit një sekuencë prej 2 (dy) numrash në të njëjtin rend, p.sh. "Thuaj 7 dhe 4"</li> <li>- Nëse pyetet, jep emrin e "vizatimit" të cilin e ka vizuar</li> </ul>
<b>31 muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Vendos një rreth, katror dhe trekëndësh në një kallëp të përshtatshëm</li> <li>- Vendos të paktën 4 (katër) kube në radhë</li> <li>- Kombinon 4 deri 6 forma në një kuti me kallëp</li> </ul>
<b>32 muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Shpërndan 3 (tre) madhësi të ndryshme</li> </ul>
<b>35 muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Njih dhe alokon 4 (katër) ngjyra</li> </ul>
<b>36 muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Monton më shumë se 6 (gjashtë) forma në një kallëp të përshtatshëm</li> </ul>

<b>40 muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Ndërton një urë prej 3 (tre) kubesh sipas modelit</li> <li>- Përsërit një sekuencë prej 3 (tre) numrash në të njëjtin rend me të cilin janë dhënë</li> </ul>
<b>42 muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Emërton të paktën 4 ngjyra</li> <li>- Dallon vijën e gjatë/të shkurtër</li> <li>- Ndërton një tren nga blloqe</li> <li>- Fillon të luajë lojëra me role</li> </ul>
<b>48 muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Ndërton një katror me 4 (katër) kube</li> <li>- Dallon më të madhin nga më i vogli</li> <li>- Mund të numërojë 5 (pesë) objekte</li> <li>- Kupton dhe përdor fjalë që përfaqësojnë kategori, p.sh. lodra, ushqim</li> <li>- I pëlqen shakatë dhe parregullsit verbale, duke përfshirë ndërgjegjësimin për fjalët e vrazhda dhe të pasjellshme</li> </ul>
<b>54 muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Ndërton një shkallë prej 6 (gjashtë) kubesh</li> <li>- Numëron deri në 15</li> </ul>
<b>60 muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Dallon mëngjesin nga mbrëmja</li> <li>- Njeh numrat të paktën deri 3</li> <li>- Njeh të paktën 2 (dy) germa të emrit të tij</li> </ul>

<b>Shkalla e zhvillimit të të folurit, 0-12 muaj</b>	
<b>i porsalindur</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Qan kur nuk është i pakënaqur</li> <li>- Thith fortë</li> </ul>
<b>Fundi i muajit 1</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Zanoret midis a dhe e, shpesh të kombinuara me tingullin h</li> <li>- Bën zhurma gutturale kur është i kënaqur</li> </ul>
<b>Fundi i muajit të 2-të</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Zërat: e-he, e-he, e-ree</li> <li>- Vokalizon në ndërveprim/luan me prindin</li> </ul>
<b>Fundi i muajit të 3-të</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Kordat e para zanore; këndon zanore - fjalë foshnje me një ose dy zanore</li> </ul>
<b>Fundi i muajit të 4-të</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Labiale (m, b)</li> <li>- Kërcitëse</li> </ul>
<b>Fundi i muajit të 5-të</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Zinxhirë ritmikë të rrokjeve: aa-aa-aa, eee-eee-eee</li> </ul>
<b>Muajt 6 dhe – 7- të</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Grumbullim: bashkimi i rrokjeve të dallueshme, të qarta me volum dhe lartësi të alternuar</li> <li>- Tregon qartë se çfarë i pëlqen dhe çfarë jo - pranon ose refuzon</li> <li>- Kur një prind e imiton në vokalizim, ai përgjigjet në të njëjtën mënyrë</li> </ul>
<b>Fundi i muajit të 8-të</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- përsërit</li> </ul>

	- Njëpërmjet vokalizimit dhe/ose gjesteve fton persona të njohur ose të panjohur të ndërveprojnë
<b>Fundi i muajit të 9-të</b>	- Rrokje të qarta të dyfishta - Imiton vokalizime dhe veprime gazmore p.sh. kollitje, thithje buzësh
<b>Fundi i muajit të 10-të</b>	- Dialog: përsëritje e saktë me zë të rrokjeve të njohura - Babling melodik në formën e një fraze - Tregon me dorë një objekt të dëshiruar
<b>Deri në muaj të 12-të</b>	- Rrokjet e para kuptimplote dhe fjalët me kuptim të drejtuar kah njerëzit e njohur

<b>Shkalla e zhvillimit të të folurit shprehës, 1-5 vjet</b>	
<b>12 muaj</b>	- Fjala e parë e një fjale që ka kuptim
<b>13 muaj</b>	- Imiton zhurmat dhe tonet (duke vibruar me buzët)
<b>14 muaj</b>	- 4 (katër) fjalë përpos "mami" dhe "babi"
<b>16 muaj</b>	- Të paktën 8 fjalë përpos "mami" dhe "babi"
<b>18 muaj</b>	- Lidh dy fjalë që përfaqësojnë një ide të ndryshme, p.sh. "qeni nënë"
<b>21 muaj</b>	- Emërton një objekt nëse pyetet
<b>22 muaj</b>	- Përdor më shumë se 15 fjalë - Përdor të paktën një përemër pronor - "unë", "I imi" ose thotë emrin e tij në vend të një përemri pronor
<b>24 muaj</b>	- Përdor "jo" ose "nuk ka" në një frazë p.sh. "nuk ka fëmijë"
<b>25 muaj</b>	- Përdor emër, folje, mbiemër - shqipton fjali kohore me të folur fëminore
<b>27 muaj</b>	- Tregon 8 nga 12 imazhe - Pyet për objektet duke përdorur fjalë që përshtatet
<b>29 muaj</b>	- thotë emrin kur e pyet
<b>30 muaj</b>	- emërton 2 nga 3 veprimet në foto
<b>35 muaj</b>	- Shpreh fjali me 3 fjalë me të folur fëminor - Emërton 12 ilustrime - Fëet në vetn e parë
<b>36 muaj</b>	- përdor "ai" dhe "ajo"
<b>40 muaj</b>	- emërton shumësin e objektve të 2 nga 3 ilustrime

<b>48 muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Tregon ermin dhe mbiermnin e tij, përdor fjalë kyqe dhe ndihmëse</li> <li>- Emërton tre objekte nga kategoria e njejtë (ushqim, kafshë)</li> <li>- Përgjigjet pyetjeve “çfarë bën kur je I uritur/etur”?</li> <li>- Përshkruan objekt me fjali të thjeshta</li> </ul>
<b>54 muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- përdor fjali me 4 deri 5 fjalë</li> </ul>
<b>60 muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- artikulon tinguj me shqyptim të saktë</li> <li>- Ç[r]dor përshkallzim për krahasim (më I miri))</li> </ul>

<b>Shkalla e zhvillimit të të folurit receptiv, 0-12 muaj</b>	
<b>1. muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Kthehet kah burimi i një zëri të qetë njerëzor</li> <li>- Bën lëvizje parafolëse me buzët dhe gjuhën në përgjigje të të folurit të prindit</li> </ul>
<b>2. muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Gëzohet kur prindi kthehet në fushën e tij të shikimit</li> </ul>
<b>4. muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Ndalon së qari ose zvogëlon intensitetin e të qarit kur i drejtohet një i rritur i njohur</li> </ul>
<b>5. muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Në periudhën kur fillon t'u kushtojë më shumë vëmendje objekteve, mund të duket se ndërveprimi ulet.</li> </ul>
<b>6. muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Kthehet / reagon ndaj zërave të njohur, edhe kur i rrituri nuk është në fushën e shikimit</li> </ul>
<b>8. muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- I përgjigjet emrit</li> </ul>
<b>9. muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- E kupton, "Jo!" dhe "pa pa"</li> <li>- I përgjigjet një urdhri verbal për të treguar ose luajtur diçka, pa iu treguar më parë aktiviteti (bë papa, xee, bravosss)</li> </ul>
<b>10. muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Kur pyetet për një person apo objekt të caktuar, ai kthen kokën dhe kërkon personin ose objektin</li> </ul>
<b>11. muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Reagon ndaj një ndalese duke ndërprerë aktivitetin aktual</li> </ul>
<b>12. muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Tregon se i kupton fjalët e njohura për njerëzit që njeh ose fjalët e përdorura në rutinat familjare</li> <li>- Ekzekuton komanda të thjeshta verbale: "eja", "ma jap"</li> <li>- Përdor dorën dhe gishtin si tregues kur kërkon një objekt</li> </ul>



<b>Shkalla e zhvillimit për të folurit receptiv, 1-5 vjet</b>	
<b>12 muaj</b>	- Kupton emrat e njerëzve ose objekteve të njohura, praktikon rutina të njohura të përdorura në aktivitetet e përditshme, p.sh. "Ku e ke gotën?"
<b>14 muaj</b>	- Ndjek urdhëra nga personat me të cilët ndërvepron/ komanda të thjeshta verbale, p.sh. "ma jap", "eja", "merr"; - Shkon në një dhomë tjetër për të kryer një urdhër për të gjetur një objekt ose lodër të njohur
<b>16 muaj</b>	- Reagon ndaj emrit të tij me një vështrim ose duke ndërprerë aktivitetin e nisur
<b>18 muaj</b>	- Zgjedh një objekt të emërtuar kur janë të disponueshme edhe opsione të tjera p.sh. ku është shishja - Sipas kërkesës tregon në foto të cilën e keni emërtuar p.sh. "ku është kotelja?", "Më trego qenin" - Sipas kërkesës, tregon çdo pjesë të trupit
<b>20 muaj</b>	- Emërton një objekt të njohur në përgjigje të pyetjes "çfarë është kjo?"
<b>22 muaj</b>	- Tregon 4 nga 8 fotografi ose i emërton me gojë
<b>24 muaj</b>	- Tregon të paktën 3 pjesë të trupit kur pyetet - Ndjek dhe ekzekuton udhëzimet me 2 hapa, p.sh. mere gotën dhe vendose në tavolinë
<b>26 muaj</b>	- Tregon 8 nga 12 fotografi ose emërton me një fjalë - Në një detyrë të caktuar alokon në mënyrë hapësinore një objekt "mbi" dhe "nën" p.sh. vendos topin nën tavolinë
<b>29 muaj</b>	- Kupton kuptimin e fjalës "i madh" dhe "i vogël"
<b>30 muaj</b>	- Kupton 2 nga 3 pyetje dhe tregon një figurë "çfarë fluturon?", "Çfarëvozitet?", "Çfarë noton?"
<b>34 muaj</b>	- Tregon 7 pjesë të trupit kur pyetet
<b>36 muaj</b>	- Kupton 2 nga 3 parafjalët (mbi, pranë, nën) - Kupton fjali që përmbajnë 3 fjalë që mbajnë kuptim në vetvete, p.sh. vendos librin dhe gotën në tavolinë
<b>40 muaj</b>	- Njeh dhe përshkruan qëllimin e objekteve që përdoren çdo ditë p.sh. çfarë bën me një krehër, një lugë, një filxhan
<b>40 muaj</b>	- Njeh nevojat fiziologjike dhe i shpreh ato me gojë (kam uri/kam etje/jam i lodhur)
<b>42 muaj</b>	- Njeh më të gjatën nga 3 vijat e vizatuara

	- Pa ndihmën e gjesteve dhe pa përsëritur një urdhër, është në gjendje të ndjekë 3 udhëzime të palidhura me njëri-tjetrin, p.sh. “Bjeri duarve, trokit në derë dhe kërcë”
<b>48 muaj</b>	- Kupton fjali që përmbajnë 4 fjalë që mbajnë kuptim në vetvete
<b>60 muaj</b>	- Kupton fjali që përmbajnë 5 fjalë që mbajnë kuptim në vetvete - Kupton konceptet kohore dhe vijuese - i pari/pastaj/i fundit

<b>Shkalla e zhvillimit të pavarësisë personale dhe sociale, 0-12 muaj</b>	
<b>i porsalindur</b>	- Qetesohet nëse e merni në duar
<b>Fundi i muajit 1-të</b>	- Kur sheh një person e ndjek atë
<b>Fundi i muajit 2-të</b>	- Buzëqeshje sociale - Fikson një person në lëvizje dhe e ndjek atë - Imitim interaktiv i buzëqeshjeve - Tregon një reagim ndaj lojërave sociale - Duket se e njeh kur ofrohet të ushqehet me gji
<b>Fundi i muajit 3-të</b>	- Buzëqeshje e vazhdueshme sociale
<b>Fundi i muajit të 4-të dhe i muajit të 5-të</b>	- Nëse e ngacmojnë, ai qesh me të madhe - Përpiqet ta mbajë shishen me të dyja duart kur ushqehet - Reagon ndaj reflektimit të tij në pasqyrë - Eksploron objekte dhe lodra: i vëzhgon nga afër, i prek, i fut në gojë dhe i godet.
<b>Fundi i muajit 6-të</b>	- Sillet ndryshe ndaj personave të njohur dhe të panjohur - Imitim interaktiv i buzëqeshjeve, shprehjeve të fytyrës dhe britmave - Reagimi i pritjes gjatë lojës sociale "bubuleci", "xee" - Zgjatet për një objekt që është jashtë mundësive për ta kap
<b>Fundi i muajit 7-të</b>	- Ndjek me kujdes se çfarë po bën ekzaminuesi ose personi që është me të
<b>Fundi i muajit 8-të</b>	- Reagon me gëzim në lojëra për të fshehur si xee - Ndjek gishtin tregues kur dikush tregon një objekt/person - Tërhiqet ose ka frikë nga të huajt - Pini lëng nga një gotë që e mban një i rritur - Ha ushqim të thatë vetë (biskotë, bukë)
<b>Fundi i muajit të 9-të dhe i muajit të 10-të</b>	- Përdor gishtin tregues për të tërhequr vëmendjen te të tjerët duke treguar një objekt - Luan me lodra veprimi dhe del në pah kuptimi i shkakut dhe pasojës - Nëse I kërkohet, ai jep lodrën / objekt që mban në dorë (edhe mund mos ta japë)

	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Merr pjesë duke ngritur krahët dhe duke i futur në mëngët kur e veshin</li> </ul>
<b>Deri në 12 muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Nëse merr urdhër me gjest ose fjalë, ia jep sendin atij që ka dhënë urdhër.</li> <li>- Referim social – tërheq/kontrollon reagimin e kujdestarit në një situatë të re</li> <li>- Merr pjesë duke ngritur këmbën kur vesh këpucë</li> <li>- Hedh ose rrotullon një top të kaluar për të vazhduar lojën</li> <li>- Luan me një lodër pelushi duke e përqafuar</li> </ul>

<b>Shkalla e zhvillimit të pavarësisë personale dhe sociale, 1-5 vjet</b>	
<b>13 muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Mban një lugë dhe vetëm e ofron në gojë</li> <li>- Vëmendje e përbashkët</li> </ul>
<b>14 muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Mund të refuzojë një aktivitet duke tundur kokën</li> <li>- Shpreh dëshirën për një objekt me shprehje të fytyrës</li> <li>- Përpiqet të tërheqë vëmendjen ose përpiqet të tregojë diçka duke tërhequr për krahu ose veshjes</li> </ul>
<b>16 muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Mban një gotë në mënyrë të pavarur gjatë pirjes</li> <li>- Heq këpucët ose kapelën</li> <li>- I ofron një lodër reflektimit të tij në pasqyrë</li> <li>- I afrohet prindit duke i ofruar objektin për të kërkuar ndihmë (p.sh. të mbyllë një lodër me erë ose të hapë kapakun e një kutie)</li> </ul>
<b>17 muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Imiton aktivitete të thjeshta shtëpiake (hedh mbeturinat në një shportë, përpiqet të ushqehet me lugë, kreh flokët)</li> </ul>
<b>19 muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Përkëdhel një kukull ose arush pelushi</li> </ul>
<b>20 muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Rrotullon topin drejt nënës ose ekzaminuesit</li> <li>- Zhvillon një ndjenjë të vetë-njohjes në pasqyrë</li> <li>- Fillon të përdorë një pirun</li> <li>- Ndhmon në mbledhjen e lodrave</li> </ul>
<b>22 muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Ndhmon në punët e shtëpisë, kryen aktivitete të thjeshta</li> <li>- Shmang pengesat kur luan me një lodër në rrota</li> </ul>
<b>23 muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Lan dhe fshin duart</li> </ul>
<b>24 muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Fillon të shprehë emocionet me fjalë</li> <li>- Zhvillon vetëdijen për vete- njeh veten në fotografi</li> <li>- Shpreh emocione të vetëdijes si turpi</li> </ul>
<b>26 muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Qëndron me njerëz të njohur për një kohë të shkurtër</li> <li>- Ha ushqim nga një pjatë pa ndihmë</li> </ul>
<b>28 muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Di të heqë një xhaketë</li> </ul>

<b>29 muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Kujdeset për një kukull ose arush pelushi</li> </ul>
<b>30 muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Luajtja e roleve dhe shfaqja e sekuencave të shkurtra të lojës imagjinative me zëvendësimin e objekteve (për shembull kutia është një makinë)</li> <li>- Fillon të kuptojë se të tjerët mund të mendojnë dhe besojnë ndryshe</li> <li>- I përgjigjet shprehjes së shqetësimit të tjetrit duke i ofruar ngushëllim</li> <li>- Mbulon pantallonat që tërhiqen lart mbi kyçin e këmbës</li> </ul>
<b>34 muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Shpreh dëshirën në formën “unë”.</li> </ul>
<b>36 muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- I përmbahet rregullave të lojës: unë pastaj ti</li> <li>- - Fillon të ndajë lodrat me bashkëmoshatarët</li> <li>- - Është në gjendje të heqë rrobat në mënyrë të pavarur</li> <li>- - E di emrin dhe gjininë e tij</li> </ul>
<b>42 muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Shërbehet vetë duke marrë ushqim nga një tas në tjetrin duke përdorur enët</li> </ul>
<b>45 muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- shpreh nevojën për tualet në kohën e duhur</li> </ul>
<b>48 muaj s</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Kupton se bindjet e njerëzve të tjerë mund të mos jenë të sakta</li> <li>- – të kuptuarit e besimit të gabuar</li> <li>- Fillon të negociojë me të tjerët për të ruajtur komunikimin</li> <li>- Krijimi i skenarëve fantazi nëpërmjet përdorimit të lodrave në miniaturë ose objekteve zëvendësuese</li> <li>- Lan duart me ujë dhe sapun dhe i fshin me një peshqir në mënyrë të pavarur</li> <li>- Vendos paste në furçë dhe lan dhëmbët (mund të ketë lëshime në larje)</li> </ul>
<b>54 muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Jep përgjigje të përshtatshme për pyetjet themelore sociale (emri, mbiemri, mosha, vendbanimi, gjinia)</li> <li>- Veshet dhe zhveshet në mënyrë të pavarur duke përfshirë kopsat me madhësi mesatare dhe mbylljen e patentit përpara</li> </ul>
<b>60 muaj</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>- Zbaton rregullat për lojërat në grup në bashkëpunim me fëmijët e tjerë</li> <li>- Veshet në mënyrë të pavarur dhe lidh</li> <li>- Lan në mënyrë të pavarur fytyrën dhe duart me sapun dhe ujë dhe i fshin me një peshqir</li> <li>- Përdor tualetin në mënyrë të pavarur (zhveshet, ulet, lahet, vishet - mund të kujtohet)</li> </ul>



## Табеларен приказ на примитивните рефлекс

Име на рефлекс	Опис	Возраст на појавување	Возраст на интегрирање	Знаци и симптоми на нинтегрирани рефлекс
<b>Моро рефлекс</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>Се смета како одговор „бори се или бегај“ - активирање на симпатичкиот нервен систем</li> <li>Предизвикан од ненадејна неочекувана дрзаба од било кој вид</li> <li>Ралете и ножете се поместуваат напред, пропратени со брзо вдишување, потоа замрзнуваат моментално, по што ралете и ножете се спуштаат назад и детето издишува</li> <li>Пропратено со можен излив на плач</li> </ul>	Почнува да се развива 9 недели интраутеринно	2-4 месеци по раѓањето	<ul style="list-style-type: none"> <li>Пресосетливост/реактивност</li> <li>Лоша контрола на мускулите</li> <li>Проблемни поврзани со вестибуларниот систем, како што е појава на падење при движење, лоша координација (забележлива во игрите со топка)</li> <li>Проблемни со окуломоторна и визуелна перцепција</li> <li>Лоша контрола на зениците (чувствителност на светлина)</li> <li>Лоша аудитивна дискриминација</li> <li>Не сака промени или изменувања</li> </ul>
<b>Палмарен рефлекс</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>Лесен допир или притисок во прелестот на дланката ќе предизвика затворање на прстите</li> </ul>	Почнува да се развива во 11 недели интраутеринно	2-3 месеци по раѓањето	<ul style="list-style-type: none"> <li>Слаба мануелна умешност/фини моторни вештини</li> <li>Слаби вештини за пишување (несуредно пишување или премногу силно притискање)</li> <li>Тешкотии во говорот (однос на ралете и устата преку одговорот на Бабкин рефлексот)</li> </ul>
<b>Асиметричен тоничен вратен рефлекс (АТНР)</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>Движењето на главата на бестето на едната страна ќе резултира со продолжување на раката и ногата на страната на која главата е свртета и свиткување на екстремитетите на другата страна од телото</li> <li>АТНР помага при вагинално раѓање (изнаоѓање на родилниот канал)</li> </ul>	Почнува да се развива во 18 недели интраутеринно	Приближно 6. месец по раѓањето	<ul style="list-style-type: none"> <li>Равнотежата може да биде нарушена како резултат на движење на главата на двете страни</li> <li>Хомотатерални, наместо нормални вкрстени (дијагонални) движења при олење, марширање, прескокување итн.</li> <li>Тешкотии во преминување на средлината линија</li> <li>Слаби окуларни движења (следење на очите)</li> <li>Тешкотии со координација рака-око</li> <li>Лош ракопис и слабо изразување на иденте на хартија</li> </ul>
<b>Рефлекс на барање</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>Рефлекс на пребарување, пипање и голтање</li> <li>Лесниот допир на образот или стимулацијата на работ на устата ќе предизвика бестето да ја сврти главата кон стимулот и да ја отвори устата како подготовка за пипање</li> </ul>	Почнува да се развива во 24-28 недела интраутеринно	3-4 месец по раѓањето	<ul style="list-style-type: none"> <li>Пресосетливост околу усните</li> <li>Изакот може да остане премногу напред во устата – инфантилно голтање (го отежуваа голтањето и пивањето одредени видови храна)</li> <li>Проблемни со говорот и артикулацијата</li> <li>Слаба мануелна умешност (одговор на Бабкин рефлекс)</li> </ul>
<b>Спинален галантов рефлекс</b>	<ul style="list-style-type: none"> <li>Помата при проесот на динеше</li> <li>Додека детето е во проинрана лежечка положба (на стомак), стимулацијата на трбо со прст или пенкаше на едната страна покрај реброт (паравертебрално) ќе резултира со флексција на колкот (ротација) до 45 степени кон страната на стимулот</li> </ul>	Почнува да се развива во 20 недели интраутеринно	3-9 месец по раѓањето	<ul style="list-style-type: none"> <li>Клатече</li> <li>Мокрење во кревет</li> <li>Слаба концентрација</li> <li>Слаба краткотрајна меморија</li> <li>Еднострани или билатерални постурални проблеми</li> </ul>

## Табеларен приказ на примитивните рефлекс

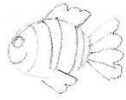
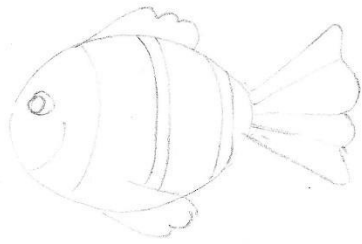
Име на рефлекс	Опис	Возраст на појавување	Возраст на интерирање	Знаци и симптоми на ненитетрирани рефлекс
Тоничен лабиринтен рефлекс (TLR)	<ul style="list-style-type: none"> <li>Се забележуваат два дела на овој рефлекс: флексија (напред) и екстензија (назад)</li> <li>Основа за управување со главата и постурална стабилност со користење на главните мускулни групи</li> <li>Рефлексот се предизвикува со движење на главата напред (флексија) или назад (екстензија), или над или под рбетот</li> <li>TLR врши тонични влијанија врз дистрибуцијата на мускулниот тонус низ телото - му помага на бебето да се „дистрава“ од свитканата положба во матката</li> <li>Балансот, нормализирање на мускулниот тонус (рамнотежа помеѓу флексорните и екстензорните мускули) и проприоцепцијата се развиваат за време на овој рефлекс</li> </ul>	<p><b>Флексијата:</b> започнува да се развива интраутеринно</p> <p><b>Екстензијата:</b> Присуства е при раѓање</p>	<p><b>Флексија:</b> Околу 4. месец по раѓањето</p> <p><b>Екстензија:</b> До 3 години</p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>Лоша постуралност - навелнување (флексија) однес на прсти (истегнување)</li> <li>Хипотонија - слаба мускулен тонус (флексија), вкочанети непретидивни движења</li> <li>Вестибуларни проблеми (лопо чувство за рамнотежа, гадене при движење) - (флексија и екстензија)</li> <li>Окуломоторни дисфункции - визуелно-перцептивни потешкотии и проблеми со просторната перцепција</li> <li>Лошо секавенционирање</li> <li>Не им се допаѓаат спортски активности</li> <li>Лошо чувство за време (слаба ориентација во време)</li> <li>Слаби организативски вештини</li> </ul>
Симетричен тоничен вратен рефлекс (STNR)*	<ul style="list-style-type: none"> <li>Се забележуваат два дела на овој рефлекс: флексија (напред) и екстензија (назад)</li> <li>Кога детето е поставено да се потпира на сите четири екстремитети, флексијата на главата предизвикува синкување (флексија) на рацете и екстензија (испружување) на нозете</li> <li>Екстензијата на главата (наведување кон трбот), од друга страна, предизвикува синкување (флексија) на нозете (исправување) на рацете.</li> <li>Му помага на детето да и прокопи на правиталцијата со тоа што ќе се крене од подгот потпирајќи се на рацете и на колената.</li> <li>Помага да се вкочира TLR и го формира мостот до слеаната фаза на развој</li> </ul>	<p>И флексијата и екстензијата се појавуваат околу 6-9 месец по раѓањето</p>	<p>И флексијата и екстензијата исчезнуваат околу 9-11 по раѓањето</p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>Лоша постуралност</li> <li>Склоност да „ладиле“ (да се лиза) кога седи особено на биро/маса</li> <li>Мамунски од (однес како мамун)</li> <li>Лоша координација рака-око, (особено се забележува при копирање од табла)</li> <li>Неможност да седи мирно и да се концентрира</li> </ul>
Ланду рефлекс*	<ul style="list-style-type: none"> <li>Помага да се вкочира TLR и го формира мостот до слеаната фаза на развој</li> <li>Го зарфака екстензорниот тонус низ телото во лежечна положба ако бебето е суспендирано (летнато на стомак) во воздух со поддршка под стомакот</li> <li>Помага во развојот на постуралноста на телото</li> </ul>	<p>4-5 месец по раѓањето</p>	<p>3,5 години од животот</p>	<ul style="list-style-type: none"> <li>Влијае на развојот на рамнотежа и мускулен тонус во услови кои брзо се менуваат</li> <li>Трча со вкочанети непретидивни движења</li> <li>Тешко скока и прескокнува</li> </ul>

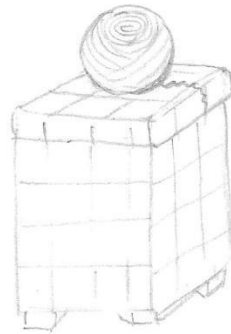
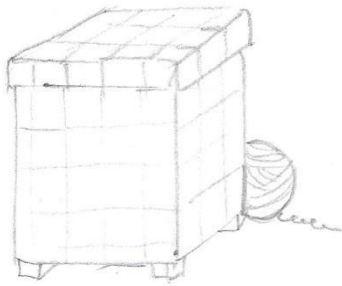
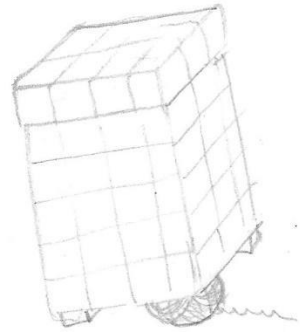
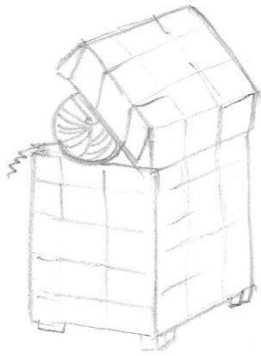
\*Considered a “bridge” reflex between primitive and postural References:

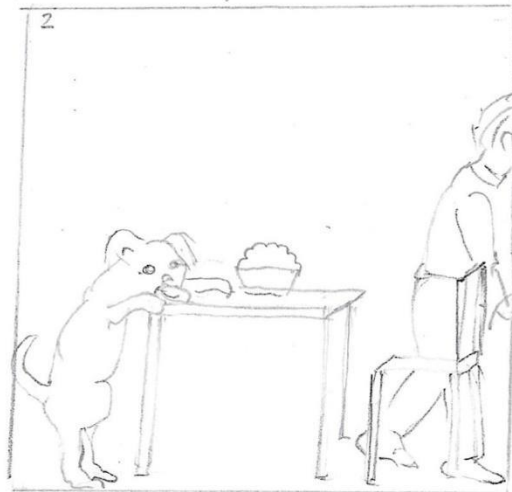
1. [Disconnected Kids, Dr. Robert Melillo, Penguin Group Inc, 2009](#)
2. [Reflexes, Learning and Behaviour, A Window Into the Child's Mind, Sally Goddard, Fern Ridge Press, 2005.](#)

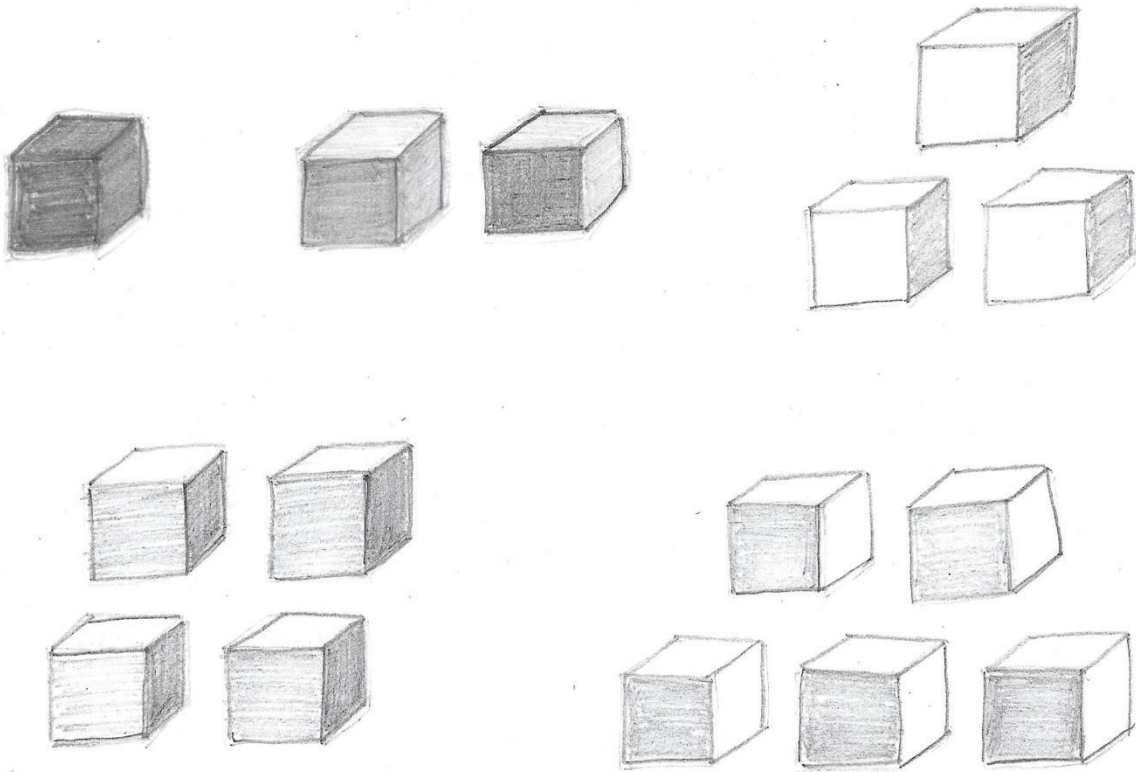












## BIBLIOGRAFI

Borgenicht, L., Borgenicht, J. (2014). The baby's owner manual. Pennsylvania, USA, Quirk publishing (ISBN: 9781594745973)

Kail, R.V. (2001) Children and their development. USA, Prentice Hall (ISBN 0-13-086765-9)

Rogers, S.J. Williams J.H.G., (2006). Imitation and the social Mind. New York, The Guilford Press (ISBN-10:1-5938-311-4)

Sharma, A., Cockerill, H. (2014). Practical developmental examination. Oxon, Routledge. (ISBN 13: 978-0-415-83458-2)

Sheridan, M.D. (2008). From birth to five. USA, Routledge (ISBN 0-203-93579-9)

Steel, S. (2015). Baby play for every day. New York, DK Publishing (ISBN 978-1-4654-2969-8)

Ајдински, Г., Кескинова, А., Мемеди, Б. (2016). Интелектуална попреченост. Тетово: Универзитет во Тетово.

Каровска Ристовска, А. (2021). Рана интервенција и едукација на деца со оштетен слух. Скопје: Филозофски факултет. (ISBN 978-608-238-202-9)

Лозановиќ, Д., Радивојевиќ, Д., Рудиќ, Н. (2013). ПОДРШКА РАЗВОЈУ ДЕЦЕ У РАНОМ ДЕТИЊСТВУ. Београд, Удружење педијатара Србије (ISBN 978-86-85527-15-9)

Чичевска-Јованова Н., Рашиќ-Џаневска О. (2013). Рана интервенција на деца родени со фактор на ризик. Скопје: Филозофски факултет. (ISBN 978-608-238-033-9)

# Manual

## PËR VLERËSIMIN E FËMIJËRISË SË HERSHM (NGA LINDJA DERI NË PESË VJET)

Aftësi të tilla si marrja e hapit të parë, buzëqeshja e parë sociale dhe gjesti "bye" i dorës quhen piketa zhvillimore. Fëmijët i arrijnë këto standarde në lojën, mësimin, të folurin dhe lëvizjen e tyre.

Identifikimi i hershëm i vështirësive zhvillimore ka një rëndësi të madhe për zhvillimin e fëmijës. Për të krijuar një sistem për identifikimin efektiv të hershëm dhe ndërhyrjen e hershme të fëmijërisë, është e nevojshme të krijohen instrumente të standardizuara për shqyrtimin dhe vlerësimin.

Ky manual është krijuar në kuadër të projektit Erasmus+ KA220-HED UPDEIT (Updating University University on Early Intervention) nga ekspertë të katër organizatave: Universiteti "St. Kirili dhe Metodi" dhe "Uchilnica Daskalovski" nga Maqedonia, Universiteti Frederick nga Qipro dhe Universiteti La Laguna nga Spanja. Ai synohet, mbi të gjitha, për profesionistët e fushës së ndërhyrjes në fëmijërinë e hershme, edukatorë dhe rehabilitues, logopedë, pedagogë, psikologë, por edhe prindër të fëmijëve me vështirësi në zhvillim.



2021-1-MK01-KA220-HED-000022981  
ISBN: 978-608-66978-0-8